

بر نام خدا

مقدمه مؤلف

«قدر زمان حال را بدانیم»

که گذشته بر نمی‌گردد»

و آینده شاید نیاید»

«گالیله»

با حمد و ستایش باری تعالی که توانایی جمع‌آوری و تدوین مطالب کتاب حاضر را به این جانب اعطا فرموده است. این مجموعه شامل خلاصه درس و ۸۵۰ تست تالیفی و کنکوری در بخش تاریخ اسلام برای دانشجویان رشته تاریخ می‌باشد. لازم به ذکر است که در مورد بعضی از تست‌ها سعی شده علاوه بر پاسخ آن برای روشن‌تر شدن مطالب توضیحاتی پیرامون آن داده شود تا عمق مطلب برای دانشجویان عزیز روشن‌تر و تا حد ممکن نیاز مراجعه به منابع و مآخذ دیگر کمتر گردد. از آنجایی که محدوده تاریخ اسلام بسیار وسیع می‌باشد سعی شده به طور مختصر مطالب کنکوری استخراج و در اختیار داوطلبان عزیز گماشته شود. سوالات کنکور سراسری کارشناسی ارشد تاریخ از شش بخش زبان تخصصی، عربی، تاریخ ایران باستان، تاریخ اسلام، تاریخ جهان و تاریخ ایران دوره اسلامی تشکیل شده است و هر بخش شامل ۳۰ سوال می‌باشد. متقاضیان محترم همان‌طور که مستحضرنند برای قبولی در گرایش مورد نظر باید به تمامی گرایش‌ها پاسخ گویند و این گونه نیست که فقط گرایش مورد نظر را پاسخ داده و دیگر گرایش‌ها را جواب نداده و یا درصد کمی از سوالات را پاسخ گویند. در راستای این مسئله در تمام بخش‌ها و گرایش‌های ذکر شده کتابی به سبک و متد همین جلد توسط این جانب تالیف شده است و دانشجویان می‌توانند با مراجعه به آنها، آمادگی بیشتری برای شرکت در آزمون کنکور به دست آورند.

امید است کتاب حاضر بتواند در جهت پیشبرد توان علمی خوانندگان گرامی گام‌های موثری برداشته باشد. از کلیه داوطلبان عزیز تقاضا دارم در صورت اشکال و ابهام، پیشنهادهای خود را برای بالا بردن کارایی کتاب حاضر، با شماره تلفن: ۰۹۱۲۵۳۴۷۷۲۰ در میان بگذارند و یا به آدرس الکترونیکی www.vazinafzal.blogfa.com مراجعه و نظریات خود را درج نمایند و مطمئن باشند در سریع‌ترین زمان ممکن پاسخ خود را دریافت خواهند کرد. در پایان لازم می‌دانم از آقای صباح قنبری کلاشی که مرا در تدوین این مجموعه باری فرمودند تشکر و قدردانی کنم و توفیقات پروردگاری را برای ایشان و خانواده محترمشان آرزومندم.

مهدی وزین افضل

تابستان ۱۳۹۷

فهرست مطالب

۱.....	فصل اول. عربستان در دوران قبل از اسلام.....
۳۱.....	فصل دوم. زندگانی پیامبر (ص)
۷۷.....	فصل سوم. خلفای راشدین.....
۱۰۷.....	فصل چهارم. امویان
۱۴۱.....	فصل پنجم. عباسیان
۱۷۷.....	فصل ششم. تاریخ‌نگاری.....
۱۸۷.....	فصل هفتم. امویان اندلس.....
۱۹۳.....	فصل هشتم. فاطمیان مصر
۱۹۹.....	فصل نهم. مرابطین.....
۲۰۱.....	فصل دهم. موحدین و بنی‌نصر.....
۲۰۳.....	فصل یازدهم. سؤالات کنکور سراسری و آزاد از سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۶.....
۲۸۰.....	منابع و مأخذ.....

فصل اول

عربستان در دوران قبل از اسلام

بخش اول: جغرافیای شبه جزیره عربستان

عربستان شبه جزیره بزرگی است که از غرب محدود به خلیج عقبه و دریای سرخ (دریای قَلْزُوم)، از شرق به خلیج عمان و خلیج فارس و خاک عراق، از جنوب به خلیج عدن و دریای عمان و از شمال به سوریه و فلسطین محدود می‌باشد و از غرب به شرق شیب دارد. در غرب شبه جزیره عربستان، کوههایی به نام سراة وجود دارد که بزرگترین کوههای عربستان به شمار می‌روند. از ناحیه غربی سلسله جبال سراة، دو رشته کوه جدا و به سوی شمال مدینه کشیده می‌شوند که اعراب آن را آجاء و سلمی می‌نامند. در سرتاسر شبه جزیره، سه منطقه صحرائی مشهور وجود دارد که عبارتند از: نَفُود، دهناء و حرار. (۱) نَفُود (بادیه سماوه = رمل عالج): ریگستان بخش شمالی عربستان می‌باشد که در شمال به بیابان بادیه الشام می‌پیوندد.

(۲) دهناء: بخش جنوبی ریگستان قفری است که دامنه‌اش در جنوب تا نزدیکی دریای عمان کشیده می‌شود. دهناء دشتی است پوشیده از ریگهای سرخ رنگ که قسمت غربی آن را احقاف یعنی تپه‌های شنی نامیده‌اند. جغرافیدانان متأخر، قسمت‌های جنوبی دهناء را الربع الخالی خوانده‌اند؛ زیرا از مردم خالی است. ربع‌الخالی که در جنوب عربستان واقع می‌باشد، پهناورترین بیابان خشک و خالی جهان به شمار می‌رود. ربع‌الخالی به مفازة صهید یعنی سرزمین بی‌آب و علف و بسیار گرم نیز مشهور است. (۳) حرار: جمع حره است و زمینی می‌باشد دارای سنگ‌های سیاه فرسود حاصل از آتشفشان. اکثر اهالی حره در حوالی مدینه تا شام پراکنده‌اند. حره قبا و حره تبوک در تاریخ اسلام از شهرت زیادی برخوردارند.

جغرافیدانان یونانی و لاتینی، عربستان را به سه قسمت زیر تقسیم کرده‌اند:

- (۱) عربستان خوشبخت (السعيدة): بزرگترین قسمت می‌باشد و از شهر سوئز آغاز و با گذشتن از عربستان سنگی جنوبی، به پساکوس در منطقه احوار می‌رسد.
- (۲) عربستان بیابانی: بیابان پهناوری است در شمال عربستان که میان عراق و شام قرار دارد و به بادیه الشام (بیابان سوریه) معروف می‌باشد.
- (۳) عربستان سنگی: نیمی از جزیره سینا - بین خلیج عقبه و خلیج سوین - قلمرو زندگی نبطیان به مرکزیت پتره، شرق مصر، جنوب غربی بحرالمدیت و شمال و غرب عربستان خوشبخت را در بر می‌گرفت.

تقسیم‌بندی جغرافیدانان عربی و مسلمان از عربستان، با احتساب عربستان خوشیخت به عنوان شبه جزیره عربی و خارج کردن عربستان سنگی از آن، براساس تقسیم بندی پنجگانه زیر است. این تقسیم بندی به عبدالله بن عباس منسوب می‌باشد:

(۱) **حجاز:** کوهستانی امتداد یافته میان غور، تهامه و نجد، یا میان شام، غور و بادیه است. به واقع کوهستانهای فاصل میان نجد و تهامه می‌باشد که شهرهای مکه، مدینه و طائف را در بر دارد. حجاز سرزمینی سنگلاخی در جنوب غربی عربستان می‌باشد.

(۲) **تهامه:** یعنی زمینی که بین کوه و دریا فاصله اندازد. تهامه را به این سبب که گود است، غور گفته‌اند؛ زیرا غور به معنی زمین گود یا پست است.

(۳) **یمن:** سرزمین‌های واقع در جنوب حجاز و نجد، یمن نام گرفته است. در میان بلندیهای یمن و دره‌های آن، فلاتی قرار دارد که از دهناء تا یمامه امتداد دارد؛ به این فلات غایط می‌گویند.

(۴) **عروض:** دنباله نجد که به خلیج فارس منتهی می‌شود و مشتمل بر یمامه و احساء و عمان و حوالی آنها است را عروض می‌گویند.

(۵) **نجد:** در لغت به معنی زمین بلند است و تقریباً در قلب شبه جزیره عربستان قرار دارد. نجد به همه زمینهایی که بلندتر از تهامه است اطلاق می‌شود. جغرافیدانان عرب نجد را به دو قسمت نجد بلند و نجد پست تقسیم کرده‌اند. نجد بلند به حجاز و تهامه متصل می‌شود و نجد پست به سرزمین عراق می‌پیوندد.

- در میان کوهستان‌های شبه جزیره عربستان، دره‌های کوچک و بزرگ بسیاری وجود دارند که کوهها را از یکدیگر جدا کرده‌اند و به اصطلاح عربی، وادی نامیده می‌شوند. این کوهستانها، سه طرف شبه جزیره عربستان را حصار می‌دهند.
- همدانی مورخ معروف معتقد است که شبه جزیره عربستان را به این علت جزیره می‌گویند که زبان عربی در همه جای آن شایع است.

بخش دوم: واژه و تقسیمات قوم عرب

کلمه ماتورایی در کتیبه‌های آشوری و کلمه آریانا در کتیبه بیستون، به معنی زمین و کشور عرب است و با بادیة الشام و بدویان آنجا منطبق می‌باشد. قدیمی‌ترین متنی که در آن زکری از عرب شده است، کتیبه شلمنصر سوم پادشاه آشوری می‌باشد.

در تورات، قرآن، کتیبه‌های عربستان جنوبی و کتیبه‌های آشوری، واژه اعراب هرگز جمع عرب نیست و تنها به دسته‌ای صحرائین و بدوی اطلاق می‌شود. در کتیبه‌های عربستان، اهالی شهرها نه با نام عرب بلکه همواره با نام شهر و قبیله خود موسوم‌اند.

مندرجات تورات و دیگر کتاب‌های قدیم، راجع به عرب، بیشتر مربوط به انساب قبایل و مقدار کمی نصوص راجع به بازرگانی عرب است. نوشته‌های یونانی و رومی و سریانی اطلاعات دقیق‌تر و مفصل‌تری راجع به عربستان پیش از اسلام به دست می‌دهند. یونانیان برای اولین بار لفظ عرب را برای تمام ساکنان شبه جزیره عربستان به کار بردند.

برخی از علمای اخبار، عرب‌ها را لحاظ قدمت به عرب باندۀ، عاربه و مستعربه تقسیم کرده‌اند. آنان قوم عرب را از نظر نسب نیز به دو شاخه بزرگ قحطانی و عدنانی تقسیم نموده‌اند:

(۱) **اعراب باندۀ:** قبایل عربی بودند که قبل از ظهور اسلام از بین رفته و نابود گشته و یا در اقوام دیگر مستحیل شده‌اند. مهمترین این قبایل عبارت بودند از: طسم، جَریس، آمیم، جُرْهُمِ اُولی، حُصُوراء، عمالقه که به هیکسوس‌ها معروف بودند، عُبیل که ابتدا در بابل زندگی می‌کردند، عاد و ثمود. قدیمی‌ترین و تنها منبع مکتوبی که درباره قوم عاد سخن گفته است، قرآن می‌باشد. طبق گفته قرآن، قوم بت پرست عاد، دعوت پیامبرشان هود را اجابت نکرده و به واسطه باد صرصر نابود شدند. لقمان که قدیمی‌ترین و نامی‌ترین پزشک عرب قبل از اسلام است، یکی از افراد قبایل عاد بود. نام لقمان در قرآن آمده است و تصریح شده که خداوند به او حکمت آموخت. ثمود نیز قدیمی‌ترین قوم عربستان شمالی است. اولین بار در کتیبه سارگن آشوری در سال ۷۱۵ ق.م نامی از قوم ثمود ذکر شده است. حضرت صالح پیامبر قوم ثمود بود.

(۲) **اعراب عاربه:** مقصود عرب‌های اصلی هستند که آن‌ها را با نام‌های قحطانیه و معدی نیز می‌شناسند. این اعراب از شط فرات به یمن هجرت کردند و در آنجا دولت تشکیل دادند. اعراب عاربه به دو قبیله عمد کهلان و حمیری تقسیم می‌شدند. قبیله کهلان نیز به قبایل همدان، طی، آزد، اوس، خزرج و لخم تقسیم می‌شد.

(۳) **اعراب مستعربه:** اعراب مستعربه یا اعراب اسماعیلیه، قبایلی هستند که پس از استیلا بر یمن و غلبه بر قحطانیون و آموختن زبان و آداب ایشان، به تدریج در اعداد طوایف عرب درآمده و در حقیقت قبول عربیت کرده‌اند و چون نسب ایشان به عدنان پسر حضرت اسماعیل می‌رسد، آنان را عرب عدنانیه نیز گویند. مهمترین قبایل اعراب مستعربه؛ قبایل ربیعۀ، مُضَر، ایاد و قریش هستند.

(۴) **اعراب عدنانی:** عدنانیان به دو شاخه به نام دو پسر عدنان تقسیم می‌شدند یعنی عک و معد. معدی‌ها به دو شاخه نزار و قنص تقسیم شدند. نزاری‌ها نیز به پنج قبیله مضر، ربیعۀ، ایاد، قضاعه و انمار

تقسیم شدند. درگیریهای میان این شاخه‌های عدنانی را «ایام العرب» می‌نامند که اخباریون و شاعران تحت این عنوان گردآورده‌اند. «عام تفرق» در ایام العرب، سال پراکندگی اولاد نزار بن معد بن عدنان بود و «عام الفساد» سالی بود که میان طوایف عرب زدوخوردهایی درگرفت و در نتیجه جابه‌جا شدند و مسکن خود را تغییر دادند؛ ولی در حقیقت علت حقیقی پراکندگی قبایل عرب همان زندگی بدوی بوده است. عدنانیان بیشتر زیر سلطه دولت حمیری جنوب بودند. در اواخر سده پنجم میلادی، مردی عدنانی به نام کلیب بن ربیع، قبایل معد را جمع کرد و حمیریان را شکست داد. این جنگ را اخباریون عرب «یوم خزار» نامیده‌اند. کلیب نزد اعراب عدنانی پهلوانی ملی شمرده می‌شود. معروف است که عدنانیها در جاهلیت زیر پرچم واحدی جمع نشدند مگر سه بار؛ یکی در واقعه خزار، دیگر واقعه سَلان و سوم زیر لوای عامر بن الظرب در جنگ با قبایل یمنی مذحج.

۵) اعراب قحطانی: در صدر اسلام ساکنان عربستان به دو دسته عدنانی‌ها در شمال و قحطانی‌ها در جنوب تقسیم می‌شدند. این دو دسته به علت تفاوت در محیط جغرافیایی، معیشت، خط و زبان با یکدیگر منازعاتی داشتند.

- عدنانی‌ها را نزاری، مضری و معدی نیز می‌نامند.
- عدنانی‌ها نخستین بار در حجاز ساکن شدند.
- از حیث نظام اجتماعی، عدنانی‌ها به استثنای قریش و ثقیف، همه صحرائشین بودند.
- در شمال یعنی در جغرافیای زندگی عدنانی‌ها، رسم امارت زنان شایع بوده است.
- جنگ بسوس میان بنی‌تغلب و بنی‌بکر رخ داد و چهل سال به طول انجامید.
- از نظر اغلب محققین، نخستین خاستگاه سامیان شبه جزیره عربستان بوده است.
- قدیمی‌ترین کتابی که به تقسیم بندی نژادها از جمله نژاد سامی مبادرت ورزیده، تورات است.
- عوامل طبیعی و جغرافیایی علت زندگی ابتدایی و دور از فرهنگ و تمدن جزیره العرب در قبل از اسلام بود.
- طبق نوشته‌های مورخان یونانی، کوروش دوم هخامنشی با فتح بابل، عرب‌های مجاور در عراق را باج‌گزار ایران کرد و برای اولین بار از اعراب در لشکر خود استفاده برد.

بخش سوم: اقوام و دولت‌های جنوبی عربستان

مشهورترین حکومت‌های جنوب عربستان قبل از ظهور اسلام عبارت بودند از، معین، حضر موت، قتبان، سبائیان و حمیریان.

۱) معین (۶۳۰ - ۱۳۰۰ ق.م): قدیمی‌ترین دولت جنوب عربستان که نظام حکومتی موروثی را در جزیره العرب ایجاد کرد، دولت معین است. پایتخت دولت معین، قرنه (قرنا = قرناو) بود. هالیفی شرق شناس فرانسوی نخستین کسی بود که تمدن معین را کشف کرد و به حافظه تاریخ سپرد. ذکر دولت معین در نوشته‌های قوم یهود موجود است و تورات از عَزْیَا نام می‌برد که یکی از پادشاهان معین بوده است. پادشاهان دولت معینی را در آغاز تکوین این دولت، مزدوا یا مسود می‌نامیدند. معینی‌ها کاهنان یا رؤسای روحانی خود را که عهده‌دار امور معبد و رئیس دینی شهر بودند، شوع می‌نامیدند.

مهمترین شهرهای دولت معین؛ قرنو، یثل (شهری مذهبی)، حریم، نشق، کمنه و نشن (شهری صنعتی) بودند. هر کدام از این ولایات، یک والی به نام کبیر داشته‌اند که از طرف شاه و رئیس روحانی باهم برای مدت معینی منصوب می‌شده است. معینیان مجلسی به نام «عم» به معنای قوم و جماعت، جهت مشورت داشتند که امور شهری را اداره می‌کرد و در هنگام جنگ و صلح تصمیم می‌گرفت و اختلاف را حل و فصل می‌نمود. مجمع مشورتی بزرگتری به نام «فرود» نیز وجود داشت که در آن رؤسای قبایل و اشراف شهری به هنگام ضرورت جمع می‌شدند و به حل اختلافات قبایل و اتخاذ تصمیمات عمده می‌پرداختند. فرود به دارالندوه مکیان تشبیه شده است. مملکت معین به دست سبائیان سقوط کرد. معاصر با دولت معین، دو دولت جنوبی دیگر به نام حضرت موت و قتبان به وجود آمدند.

- کتیبه جزیره دلوس که در سال ۱۳۵ ق.م حک گردیده است، به خطی میخی و یونانی است و متعلق به دوره حکومت معینی می‌باشد.

- ود، نکراح، شمس و عشتر از مهمترین خدایان معینی بودند.

۲) حضر موت: به معنای وادی مرگ است و پایتخت آن «شَبَوَه» نام داشت. از مهمترین شهرهای حضر موت می‌توان از: میفعه (پایتخت قدیم حضر موت)، مذب (جایگاه معبد بزرگ سین معروفترین معبد حضر موت)، میناء و عیزان نام برد. دولت شهر حضر موت به بخش‌های مختلفی تقسیم می‌شد که در هر کدام کبیری به عنوان نماینده دولت حکومت می‌کرد. در شهرهای حضر موت افرادی به نام مَکْرَب وجود داشتند که امور دین را متکفل بودند و اقتدار فراوانی داشتند. مکرَب همان مقرب به معنی نزدیک به درگاه خدا و واسطه میان مردم و خدایان است. «جَلَسَد» بت معروف دولت حضر موت بود. این دولت سرانجام توسط شَمَر یعرعش پادشاه حمیری منقرض شد.

۳) قتبان (۶ ق.م تا ۲۰۰ م): پایتخت حکومت قتبان، «تَمَنَع» بود. نویسندگان یونانی نام این حکومت را تئوفاست ثبت کرده‌اند. دولت قتبان توسط سبائیان منقرض شد.

۴) سبائیان: سبائیان با مشارکت حمیری‌ها بزرگترین دولت عربستان جنوبی را تشکیل دادند. براساس الواح آشوری، سبائیان قبل از تشکیل حکومت، باج گزار سارگن دوم آشوری بودند. سبائیان قبل از تشکیل

حکومت، در جایی به نام صیرواح سکونت داشتند؛ به همین جهت به ذوصرواح معروف شدند. چهار مرحله و دوره تاریخی درباره حکومت سبائیان قابل تمییز است:

دوره اول (۸۰۰-۵۵۰ ق.م): پس از زوال قدرت معینیان، دولت سبا در قرن ۸ ق.م قدرت خود را آغاز کردند. در این دوره، فرمانروایی به دست مکرب‌ها است. مکرب‌ها کهن‌ترین فرمانروایان سبائی در نوشته‌های عربستان جنوبی هستند. پایتخت دولت سبائیان در دوره اول صرواح است. سد معروف مأرب که اساس اقتصاد زراعی جامعه سبائی را تشکیل می‌داد، در همین دوره ساخته شد که در قرآن به آن اشاره شده است.

دوره دوم (۵۵۰-۱۱۵ ق.م): از این دوره، فرمانروایی سبائیان آغاز و قدرت سیاسی آن‌ها جایگزین قدرت مکرب‌ها گردید و مارب به عنوان پایتخت انتخاب شد. دوره اعتلای سیاسی، تجاری و زراعی در این دوره آغاز می‌شود. در کتیبه‌های این دوره، فرمانروایان مملکت سبا به عنوان، «ملک سبا» مشخص هستند.

دوره سوم (۱۱۵ ق.م - ۲۸۱ م): در این دوره، پادشاهان تحت عناوین «ملک سبا» و «ذوریدان» نامیده می‌شوند. کم‌کم فرمانروایی از سبائیان سلب و به دست حمیری‌ها افتاد. پایتخت نیز از مارب به ظفار (مرکز قبایل حمیری) منتقل شد. در این دوره بود که الیوس گالیوس سردار رومی به طمع فتح یمن و تسخیر راههای تجاری، به جنوب عربستان لشکر کشید و در سال ۲۵ ق.م شهر مارب را محاصره نمود ولی موفق به فتح آن نشد. در زمان حمله الیوس گالیوس به جنوب عربستان، الیشرخ یخضب بر حمیریان حکومت می‌کرد. دولت روم در همان اوقات ضربه بزرگی را به اقتصاد عربستان وارد کرد؛ و آن ایجاد تجارت دریایی بود که اهمیت راه خشکی جنوب عربستان را از بین برد.

قرآن کریم از شکوه و تمدن حکومت سبائیان در شبه جزیره عربستان در سوره‌های سبا و نمل سخن رانده است و به آفتاب پرستی این قوم اشاره کرده است. القمه (خدای ماه) بزرگترین خدا سبائیان بود.

دوره چهارم یا دوره حمیریان (۲۸۱-۵۲۵ م): حمیریان پایتخت اولیه خود را در شهر ظفار قرار دادند ولی بعدها به ترتیب مارب و صنعا را به پایتختی انتخاب کردند. دوره حکومت آنها به دو بخش و پادشاهی حمیری به دو طبقه تقسیم شده است: دوره اول فرمانروایی حمیریان و طبقه نخست شاهان حمیری و دوره دوم پادشاهان حمیری و طبقه ثانی شاهان ایشان بودند که به تَباعه (تَبَع) شهرت دارند. اولین تبع و نخستین شاه از طبقه دوم پادشاهان حمیری که بنا بر افسانه‌ها، ایران و چین و سمرقند را فتح کرد، شمربیرعش نام داشت. او حضرموت و یمن را نیز فتح کرد.

شاهان حمیری و اشراف این قبیله برای خود قصرهای بسیار مجلل و باشکوهی می‌ساختند که به دلیل تعداد زیاد آن‌ها در یمن، این سرزمین را کشور قصرها لقب داده‌اند؛ مانند قصر عُمدان. در جامعه حمیری ثروت و تجارت، دو منبع عمده ثروت بودند. تجارت رایج نیز کندر و بخور بود.

فیمیون و عبدالله بن ثامر را مروجان مسیحیت در نجران و جنوب عربستان می‌دانند. در قرن چهارم میلادی آیین مسیحیت به جنوب عربستان وارد شد و سپس به تدریج مردم غَسَّان، نجران، تغلب، ایاد، طی و مردمی از حیره نیز به مسیحیت گرویدند. مشهورترین مراکز نصاری عرب در نجران بود. در این شهر امور سیاسی، مذهبی و اجتماعی زیر نظر عاقب (امیر و صاحب رأی بود و تمام کارها با مشورت وی

انجام می‌شد)، سید (ریاست مجالس و مجتمعات مردم نجران را بر عهده داشت) و اسقف (رهبری امور مذهبی و روحانی را عهده‌دار بود) انجام می‌شد. به علت تصرف بیت‌المقدس توسط بخت النصر پادشاه بابل و حمله رومی‌ها به بیت‌المقدس در سال ۷۰ میلادی و تخریب هیکل سلیمان، یهودیان زیادی به شبه جزیره عربستان کوچ کردند و در یثرب، تمام واحدهای وادی القری و طائف ساکن شدند و رفته رفته یثرب به مهمترین مرکز یهودیت در شبه جزیره عربستان تبدیل شد. نخستین کسانی که از میان تباغه به آیین یهود گرویدند، به ترتیب ابوکرب و ذونواس بودند.

شیوع آیین مسیحیت در نجران همزمان با حکومت ذونواس بود. ذونواس از آنها خواست که تغییر مذهب بدهند؛ ولی امتناع کردند و ذونواس آنها را قتل‌عام کرد. این واقعه به نام حادثه «اصحاب اُخْدُود» معروف می‌باشد و در سوره بروج قرآن ذکر آن آمده است. حبشی‌های مسیحی از جانب ژوستی نین امپراطور بیزانس به رهبری اریاط و ابرهه برای گرفتن انتقام خون مسیحیان راهی یمن شدند. این نیرو با کشتن ذونواس و فتح یمن به عمر دودمان حمیری خاتمه دادند. به دستور ابرهه سردار حبشی، در شهر صنعا کلیسای القلیس ساخته شد تا این کلیسا جانشین کعبه در جنوب عربستان گردد. نتیجه سلطه حبشی‌ها بر یمن، ویرانی شهرها و کشتار مردم و گسترش مسیحیت در منطقه بود.

شاهزاده‌ای حمیری به نام سیف بن ذی‌یزن برای مبارزه با حبشی‌ها از انوشیروان پادشاه ساسانی یاری خواست. انوشیروان سرداری به نام وهریز دیلمی را با لشگری به یمن گسیل داشت. وهریز، حبشی‌ها را شکست داد و از آن پس سرداران ایرانی با کمک رؤسای محلی (قیل‌ها) یمن را اداره می‌کردند. از اختلاط ایرانیها با نژاد بومی یمن، نسلی به وجود آمد که آنها را «ابناء» نامیدند.

از ابتدا تا انتهای دوران حکومت حمیریان، پنج ضربه سنگین به اقتصاد آنها خورد: ۱) حفر کانالی از رود نیل به دریای سرخ توسط بطالسه مصر ۲) حمله الیوس گالیوس به جنوب شبه جزیره عربستان ۳) تصرف مصر به وسیله رومی‌ها و ایجاد یک راه بازرگانی دریایی از دریای سرخ تا مصر. این امر به کاروان‌های زمینی که بین جنوب عربستان و مصر کار می‌کردند، ضربه وارد کرد و اقتصاد جنوب عربستان را با رکود مواجه ساخت. ۴) شکسته شدن سد مأرب. سیلی که سد مأرب را ویران کرد، تحت نام سیل ارم (عرم) در قرآن آمده است. ۵) حمله حبشی‌ها به جنوب عربستان.

با این حوادث ذکر شده، اقتصاد جنوب عربستان در هم شکسته شد و مردم شروع به کوچ به شمال عربستان کردند. دانشمندان اروپایی شکست بازرگانی جنوب پس از برقرار شدن راه دریایی سرخ به دست رومی‌ها و اخباریون عرب شکسته شدن سد مأرب را از عوامل اصلی کوچ مردم به شمال عربستان ذکر کرده‌اند.

- منابع عربی قدیمی‌ترین مهاجرت را از جنوب عربستان به شمال، مهاجرت قبیله جرهم ثانی می‌دانند که در مکه ساکن شدند.
- خط حمیری به نام «مُسَنَد» معروف است و زبانشان را حمیری و گاه سبائی می‌نامند. این زبان به زبان جفری (حبشی) نزدیک است تا به عرب شمالی.
- از بزرگترین جمع‌مهاجرین یمن به شمال که در شام استقرار یافتند، غسانیان پدید آمدند.

- مالیاتی که در عربستان جنوبی از کالاهای تجاری می‌گرفتند، مکس نام داشت. با افزایش قیمت‌ها، این مالیات نیز افزایش پیدا می‌کرد. کسانی که مالیات مکس را برای پادشاه جمع‌آوری می‌کردند، عشار (ماکس) نام داشتند.
- عُشر مالیاتی در عربستان جنوبی بود که از سود تجارت و زراعت اخذ می‌شد.
- اِتاوه (طعم) مالیاتی در عربستان جنوبی بود که شاهان و اشراف و سران قبایل بر رعایا و تابعان خود مقرر می‌داشتند. این مالیات، مالیات بر زراعت بود و به موجب آن قسمتی از محصول از تولیدکننده اصلی و مالک زمین آن دریافت می‌شد.
- حزر مالیاتی در عربستان جنوبی بود که براساس حدس و تخمین تعیین گشته و از زارعین اخذ می‌گردید و به گیرنده آن حازر می‌گفتند. پیامبر اخذ این نوع مالیات را نفی کرد.
- یمن به قسمت‌های تقسیم می‌شد که هریک را محفد می‌نامیدند. از مجموع چند محفد و قریه‌های آن، حوزه‌هایی تشکیل می‌شده است که به آنها مخلاف (استان) می‌گفتند. امیر هر یک از مخلاف‌ها را قیل می‌نامیدند. این قیل‌ها، حکومت یک استان یا منطقه را در دست داشتند و دارای قدرت بودند. در اواخر دوره حمیری و با ضعف تدریجی تابعه، مخلاف‌ها قدرت بیشتری پیدا کردند.
- صلاة الضحی، نماز پرستش خورشید (نکاء) توسط مردم جنوب عربستان در دوران جاهلیت بود.
- مهمترین فرق‌های اصلی عربستان جنوبی و شمالی عبارتند از: ۱) در جنوب تعداد شهرها بیشتر از شمال بود. ۲) در شمال بت پرستی نسبت به جنوب بیشتر بود؛ ولی چون اجداد اولیه شمالی‌ها توحید داشتند این توحید با بت پرستی آمیختگی بیشتری داشت. ۳) در شمال برخلاف جنوب در کنار عبودیت بتها، الله را پرستیده و او را آفریننده آسمان و زمین و انسان قلمداد می‌کردند. ۴) نفوذ مسیحیت و یهودیت در جنوب بیشتر بود. ۵) در جنوب دولت‌ها مستقل‌تر بودند و تحت تابعیت دولت‌های خارجی قرار نداشتند؛ ولی در شمال این گونه نبود.
- حمله طایفه بنی یربوع بر سفرای پادشاه حمیری و قتل آنها و غارت پرده‌هایی که شاه حمیری فرستاده بود، به «واقعۀ غدر» معروف شد و قبل از اسلام تا یک چند مبدأ تاریخ عرب به شمار می‌رفت.

بخش چهارم: اقوام و دولت‌های شمالی عربستان

مهمترین اقوام و دولت‌های شمالی عربستان عبارت بودند از: نبطیان، تدمریان، حیریان (لخمیان)، غستانیان (آل جفنه) و کندیان.

(۱) **نبطیان:** سرزمین نبط میان بحر المیت و شمال خلیج عقبه و شمال شرقی شبه جزیره سینا در بهترین موقعیت تجاری شمال و بر سر راه تجارت جنوب عربستان و دریای سرخ قرار داشت. اطلاعات کنونی ما درباره مملکت نبط از طریق آثار و نوشته‌های یونانیان، بطلمیوسیان، سلوکیان، رومیان و تورات است. برای اولین بار نام نبطی در کتیبه آشوربانی پال در سده هفتم ق.م آمده است. او مدعی است که ناتان پادشاه نبطی را مغلوب کرده است. یوسفوس فلاویوس از جمله مورخینی است که بیشترین اطلاعات را درباره نبطیان آورده است. مورخان یونانی نام دولت نبطی را به صورت آرابیپترا آورده‌اند. حورانی‌ها قدیمی‌ترین ساکنان مملکت نبط بودند و بعد از آنها به ترتیب ادومیان و نبطیان بر این سرزمین ساکن شدند. خط نبطیان آرامی بوده است و شباهت زیادی به خط قرآنی دارد. زبان آنها به عربی نزدیک بوده است.

پترا (واژه‌ای یونانی به معنای سنگ) که در آغاز یک مرکز تجاری به شمار می‌رفت، به پایتخت نبطیان تبدیل گردید. شهر پترا (پتره) در شبه جزیره سینا قرار داشت و محل تلاقی راه‌های بازرگانی شمال و جنوب عربستان بود. نزدیکی قلمرو نبطیان با مناطق نفوذ یونان و بعدها روم، باعث شد تا این قوم از فرهنگ و تمدن هلنی متأثر شود. رواج مصنوعات یونانی در پترا و حجر، شهر معروف دیگر نبطی، چنان بود که این مملکت تبدیل به مرکزی برای انتقال هلنیسم به عربستان جنوبی شد. ساکنان مملکت نبط گذشته از اشتغال مستقیم به تجارت، از طریق حق ترانزیت نیز ثروت زیادی به دست می‌آوردند. رشد تجارت و افزایش ثروت، تمدن نبطیان را توسعه داده به طوری که پترا بارها به دلیل موقعیت مهم اقتصادی مورد هجوم قدرت‌های سلطه طلب مقدونی قرار گرفت. دیودور سیسیلی در مورد جنگ مقدونی‌ها و نبطی‌ها گزارشی داده است.

تاریخ تأسیس حکومت نبط به اوایل قرن ششم ق.م می‌رسد. حارث اول (۱۶۹ ق.م) قدیمی‌ترین پادشاه نبطیان است. حارث سوم (۸۶-۶۲ م) یکی دیگر از پادشاهان معروف نبطی بود که از شمال تا دمشق و از جنوب تا صحرای شمال حجار را تصرف کرد. او در نزد یونانیان به فیلن هلن (دوستدار یونان) معروف شد. مالک سوم نیز آخرین پادشاه نبطیان به شمار می‌رود. بطالسه با ورود به دریای سرخ، انحصار تجارت را به دست آوردند و ضربتی سخت به نبطیان وارد کردند؛ اما تعرضات رومیان به نبط، عامل اصلی پایان حیات سیاسی و اقتصادی و حتی تمدن نبط بود. تراژان امپراطور روم، در سال ۱۰۶ م با تصرف نبط، آن جا را استان عربی نام نهاد و دولت نبطیان بدین ترتیب منقرض شد. در آغاز قرن دوم میلادی دریانوردان روم متوجه اقیانوس هند شدند و راه بازرگانی بین شرق و غرب، به منطقه شمالی تغییر جهت داد؛ بدین ترتیب پترا موقعیت بازرگانی خود را از دست داد و به جای آن شهر تدمر مرکزیت یافت.

- اعراب، نبطیان را عرب نمی‌دانند چون که خط و زبان آن‌ها آرامی است.
- پادشاهان نبطی خود را عباده یا مالک می‌خواندند.
- احتمال می‌رود اصحاب الرقیم مذکور در قرآن، همان قوم نبط باشد.
- آنته سردار آنتی گون، شهر پتر را غارت کرد اما در بازگشت نبطیان سپاهیان او را قتل‌عام کردند.
- بت نبطی‌های پتره، نوشری (نوشارس) نام داشت. بت‌های نبطیان از جمله لات بعدها در میان قریش رواج یافت.
- در کتیبه‌ها نام سیزده پادشاه نبطی آمده است.

۲) تدمریان: تدمر واحه‌ای در بادیة الشام در شمال شرقی دمشق بر سر راه بازرگانی شمالی یعنی راه خلیج فارس به شام و مصر بود. دولت تدمر را می‌توان بزرگترین دولت‌های عربستان شمالی دانست. ظهور تدمر مانند نبطیان با رشد تجاری همراه بود و افول آن با انحطاط تجاری. یونانیان از تدمر با نام پالمیر نام برده‌اند. تدمریان با حفظ توازن بین پارتیان و رومیان و نیز قرار گرفتن بر سر راه تجاری آن روز، به طرف رشد گام برداشتند. تمام کاروان‌های تجاری که از عراق به شام و یا از شام به عرق می‌رفتند، از شهر تدمر می‌گذشتند. جایی که قافله‌های تدمر در آن فرود می‌آمدند، «ولوژریا» نام داشت که توسط بلاش اول اشکانی بر کرانه فرات ساخته شده بود. در دنیای باستان، دو راه اصلی تجاری وجود داشت که شرق و غرب از این دو راه به هم پیوند می‌خورند؛ یکی از این دو راه از دریای سرخ، مصر و اسکندریه و دیگری از خلیج فارس، صحرای عربستان و شامات عبور می‌کردند. تدمریان در میانه راه دوم قرار داشتند. علاوه بر روابط تجاری، آنها از وضعیت مناسبی نیز در کشاورزی برخوردار بودند.

فرهنگ یونانی بر تدمر نفوذ فراوانی داشت ولی هیچ‌گاه هلیسیسم نتوانست به طور کامل بر تدمریان غلبه کند. حکومت تدمر در زمان استقلال، چیزی شبیه جمهوری بود و حاکم را «رأس تدمری» می‌نامیدند. تدمر به تدریج تحت الحمایه روم درآمد و در عهد امپراطور و سپاسین، رومی‌ها تبعیت کامل تدمر را به دست آوردند. رومیان در تدمر حکومت را مخصوص یک خانواده و به صورت موروثی قرار دادند و این رؤسا در مراسم خود کلمه سپتیموس را که مأخذ از اسم امپراطور روم سپتیموس سوروس بود، بر خود گذاشتند. بعضی از این رؤسا به درجه سناتوری و حتی کنسولی نیز رسیدند. هادریان امپراطور دیگر روم، وارد تدمر شد و آن را تحت الحمایه خود قرار داد و آن را هادریان پولیس نامگذاری کرد، بدین ترتیب تدمر عنوان مستعمره عالی روم گرفت و از خراج معاف شد و دارای استقلال سیاسی گشت. این اهمیت رومی‌ها به تدمر، به جهت موقعیت تدمر در جنگ‌های ایران و روم بود.

اذینه دوم (آدناتوس = سپتیموس اذینه) حاکم تدمر، به رتبه شیوخ روم یا سناتوری روم نایل شد. در ایام امپراطوری والرینوس، اذینه در دوره سلطنت شاپور اول ساسانی، به جانبداری از رومیان مبادرت کرد و بر شاپور حمله برد. گالینوس جانشین والرینوس، برای تحکیم روابط دوستانه با اذینه، به او عنوان «امیر شرق» داد. اذینه دوبار تیسفون را محاصره کرد ولی سرانجام به دست برادرزاده‌اش کشته شد و به جای او پسرش وهب اللات با نیابت مادرش زنوبیا به حکومت تدمر رسید. زنوبیا به آسیای صغیر لشکر کشید و آنجا را از روم انتزاع و ضمیمه قلمرو خود کرد و سرزمین تدمر را مستقل اعلام کرد. او در

اسکندریه به نام پسر خود سکه زد و او را شاه و خود را ملکه نامید و حتی در کتیبه‌ای نام شاهنشاه (ملکان ملکا) بر خود گذاشت. اورلیان (ارلین) امپراتور جدید روم به سرکوب تدمریان دست زد و تدمر را تصرف کرد. او مردم را بخشید اما رؤسا از جمله لونگیوس دانشمند معروف دربار زنبویا را کشت و زنبویا و پسرش را به شهر تیپور تبعید کرد. کتیبه‌های تدمر به خط و زبان آرامی هستند.

۳) حیریان (لخمیان): لخمیان، غسانیان و کندیان از جمله مهاجران جنوبی بودند که در اثر خرابی سد مأرب و به انگیزه بازرگانی به شمال مهاجرت کردند. زبان این دولت‌ها به عربی شمالی (حجاز) نزدیک است. این سه دولت به صورت نیمه متمدن و نیمه مستقل بودند و هر یک به ترتیب تابع و دست‌نشانده یکی از دولت‌های بزرگ ایران، روم و یمن گشتند.

دولت لخمی در سال ۲۷۰ م توسط عمرو لخمی تاسیس شد و حیره (در نجف امروزی) به پایتختی آن انتخاب شد. کلمه حیره به معنای قلعه و حصار است. حیریان مرکب از سه دسته بودند: (۱) تنوخ (۲) عباد یعنی ساکنان اصلی حیره (۳) احلاف (هم پیمانان) که به ساکنان حیره پیوستند ولی از تنوخیان و عبادیان نبودند.

امروالقیس البداء پایه‌گذار حقیقی وحدت سیاسی حیره به شمار می‌رود. او اولین پادشاه حیری بود که به آیین مسیحیت گروید. از دیگر پادشاهان معروف حیره می‌توان از نعمان بن امروالقیس (نعمان اول) نام برد که صاحب قصر خورنق بوده است و افسانه معروف سنّمار مربوط به اوست. روایت این چنین است که یزدگرد اول ساسانی، پسر خود بهرام گور را در کودکی به نعمان سپرد که تربیتش کند و نعمان قصر خورنق را با کمک مهندسی به نام سنّمار برای اقامت شاهزاده ایرانی ساخت. بهرام گور سرانجام پس از رسیدن به بلوغ با کمک منذر بن نعمان امروالقیس به سلطنت ساسانیان دست یافت.

معروفترین پادشاه حیره، منذر سوم (منذر ماءالسماء) می‌باشد. هنگامی که قباد پادشاه ساسانی به آیین مزدک گروید، منذر او را متابعت نکرد؛ بنابراین پادشاه ساسانی نیز یکی از کندیان با نام حارث بن عمرو را به جای منذر سوم منصوب کرد. پس از مرگ قباد و به سلطنت رسیدن خسرو انوشیروان، منذر سوم به سلطنت حیره بازگردانده شد. او به هواداری ایران با رومیان و غسانیان جنگید. «یوم حلیمه» یادآور جنگ منذر سوم و حارث بن جبلة امیر غسانی است. منذر سوم سرانجام در جنگ با غسانیان کشته شد. آخرین پادشاه حیره، نعمان بن منذر (نعمان سوم) است. او به آیین نسطوری گروید و از آنجایی که در ماجرای فرار خسرو پرویز ساسانی به روم، به او توهین کرده بود، خسرو پرویز او را در سال ۶۰۲ م به قتل رساند و ایاس بن قبیصه از قبیله طی را به امارت حیره گماشت. حیره هفت سال بعد به کلی ضمیمه ایران شد و بدین ترتیب اهمیتش را از دست داد. خسرو پرویز پس از مرگ نعمان سوم، کسی را نزد قبیله بنی شیبیان فرستاد تا اموال نعمان سوم را که در نزد این قبیله مانده بود را دریافت کند. آنها اموال را ندادند و کار به جنگ کشید. در محلی به نام ذوقار (ذوقار) ایرانیان از قبیله بکر بن وائل یکی از شعب قبیله بنی شیبیان شکست سختی خوردند و بدین ترتیب اولین شکست ساسانیان از اعراب رقم خورد. حیره سرانجام در زمان ابوبکر خلیفه اول مسلمانان به طور رسمی ضمیمه قلمرو خلافت شد.

• «مناذر» و «آل نصر» از دیگر نام‌های دولت حیره بودند.

- شهرهای حیره و انبار در روزگار بخت‌النصر پادشاه بابل ساخته شده‌اند.
- حزنا یا حیریا در سریانی به معنی خیمه و اردوگاه است.

۴) **غسانیان (آل جفنه):** مهمترین قبایلی که در آستانه ظهور اسلام در شمال غربی عربستان می‌زیستند و با رومیان روابط سیاسی و اقتصادی و فرهنگی مستحکمی داشتند، غسانیان بودند. غسانیان ابتدا در جنوب عربستان ساکن بودند، سپس به ناحیه تهامه کنار چشمه آب غسان رفتند و از آنجا به حوران و بلقاء کوچ کردند و جای حکام ضجاعمه را گرفتند. آنها در مجاورت مستملکات روم ساکن شدند و کیش مسیحیت را پذیرفتند و بصری را به پایتختی برگزیدند که راه عربستان به شام از آنجا می‌گذشت. اولین کسی از غسان که حکومت را در دست گرفت، حارث بن عمرو (حارث بن جبلة) ملقب به اعوج (لنگ) بود. مهمترین اقدام حارث بن عمرو، همراهی او با بلیزاریوس سردار ژوستی نین علیه ایران است. منذر جانشین حارث بن عمرو، به مذهب منوفیت (یعقوبی) گروید و حیره را به آتش کشید. او مورد سوءظن رومیان قرار گرفت؛ بنابراین در اندیشه ترور او افتادند. بالاخره منذر به سیسیل تبعید شد و در آنجا مرد. مشهورترین امیر غسانی که معاصر خلیفه دوم بود و در همین زمان اسلام آورد و به مدینه وارد شد، جبلة بن ایهم بود. رومی‌ها به پادشاهان غسانی، عنوان فیلاژک (حکام انتصابی دولت روم) و لقب پاتریکیوس دادند.

۵) **کندیان:** آنها مخالفی از مخالفین یمن بودند و دولت خود را در نجد و دومة الجندل تشکیل دادند و دست نشانده دولت حمیری یمن شدند. موسس دولت کندیان، حجر بن عمرو ملقب به آکل المرار بود. پس از او پسرش عمرو به حکومت رسید. او چون بر ملک پدر چیزی نیفزود، به مقصور ملقب شد. از معروفترین و شجاعترین پادشاهان کنده، حارث بن عمرو (حارث بن مقصور) بود. او آیین مزدکی را پذیرفت و قباد پادشاه ساسانی او را جانشین منذر سوم حاکم حیره نمود. بعد از روی کار آمدن انوشیروان، منذر سوم لخمی، حارث بن عمرو را کنار زد و دوباره به تخت نشست. آخرین فرد خاندان کندی، امروالقیس بود. او برای احیای دولت کندی نزد ژوستی نیان امپراطور روم رفت ولی نتیجه‌ای نگرفت. با اضمحلال قدرت دولت کنده، کندیان تحت فرمان حضرموت درآمدند و ضمیمه قدرت باقی مانده حضرموت شدند و ریاست ایشان به خاندن دیگری انتقال یافت. مشهورترین شیخ و رئیس کندیان از این خاندان، اشعث بن قیس کندی است.

بخش پنجم: دین‌های عرب جاهلی

دین شایع عربستان جاهلی، بت پرستی بود. دو قسم الهه در این زمان وجود داشت؛ خانگی و قبیله‌ای. اعراب به دلیل علاقه به مکه و کعبه، سنگهای صاف و ساده و بی‌شکل را از مکه به شهر خود می‌بردند و آن‌ها را می‌پرستیدند. این بت‌ها به انصاب معروف بودند؛ مانند بت نوشری که بت نبطیان بود. اوثنان (سنگ‌های شکل دار تراشیده شده مانند بت ود) و اصنام (بت‌هایی که از چوب و زر ساخته می‌شد) از دیگر انواع بت مورد پرستش اعراب دوره جاهلیت بودند. هشام بن محمد الکلبی کتابی تحت عنوان «الاصنام» نوشت که موضوع آن همین بتان مورد پرستش در عهد جاهلیت می‌باشد.

در قرآن به پنج بت فرزندان نوح اشاره شده است: ود، سُواع، یغوث، یعوق و نسر. این بتان ظاهراً معبود اعراب جنوبی بوده‌اند. خدای مشترک دولت‌های جنوبی یکی شمس و دیگری عشتار بود. اعراب به زندگی اخروی و حشر و نشر عقاید، اعتقادی نداشتند و پرستش خدایان را به منظور موفقیت در زندگی دنیوی انجام می‌دادند.

از مهمترین بت‌های دوره جاهلیت می‌توان از این بت‌ها نام برد: (۱) بت لات که در طائف و در میان طایفه بنی ثقیف پرستش می‌شد. (۲) بت مناة که در میان قبایل اوس و خزرج در یثرب از بیشترین اهمیت برخوردار بود و در موقع حج، سر تراشی را نزد این بت انجام می‌دادند. مناة (منات) در نزد نبطیان به منوت شهرت داشت. (۳) بت فِلس که بت قبیله طی بود. (۴) بت عَزْی که در نزد قریش و بعضی از طوایف دیگر، در درجه اول اهمیت قرار داشته است. این بت در میان مردم حجاز پرستش می‌شد و از سه درخت بزرگ به هم پیوسته تشکیل می‌شد و محل آن در بطن نخله، بیرون مکه قرار داشت. پس از فتح مکه، خالد بن ولید به دستور پیامبر آن را نابود کرد. مجموع بتان لات، عَزْی و منات را «بنات الله» می‌خواندند و آنها را شفیع می‌دانستند. (۵) بت هبل که از عقیق سرخ ساخته شده بود و مشهورترین و قدیمی‌ترین بت اعراب مکه به شمار می‌رفت. قبیله خزاعه پرستش این بت را مرسوم کرد و به یکی از مهمترین بت‌های مورد پرستش قریش تبدیل شد. نام این بت در قرآن نیامده است. در عربستان بت‌ها غالباً کاهنانی داشتند که مخصوص خدمت بت بودند و به سدنه اشتها داشتند. مردم عرب برای استخاره و مشورت، تیرهایی که به کلماتی مشعر به امر و نهی بود، جلوی بت‌ها می‌انداختند که به آن‌ها ازلام می‌گفتند.

در عربستان مذاهب یهودیت، مسیحیت، صائبی، زرتشتی و مانوی (در قبیله بنی تمیم) نیز وجود داشته است.

بخش ششم: مکه و قریش

شهر مکه جزء تهامه است و میان دو کوه ابوقبیس (در جنوب شرقی مکه) و قعیقان قرار دارد. اهمیت این شهر در قدیم به واسطه آن بوده که بر سر راه بازرگانی قرار داشته است که از یمن به شام و فلسطین و مصر می‌رفته است. وجود خانه کعبه هم که در زمان جاهلیت محل طواف و زیارت مردم بوده است، بر اهمیت این شهر افزوده است. مکه در قرن اول میلادی درست پس از انحطاط تمدن‌های جنوب و شمال، به یک شهر تجاری تبدیل شد. مشهورترین نام‌های قرآنی مکه؛ بلد امین، بلد حرام، ام القری و بکه (به معنای وادی و دره و موضع کعبه و پیرامون آن) هستند. بطلمیوس نیز در کتاب جغرافیایی خود، از مکه تحت عنوان «مکورابا» نام برده است.

عماقه اولین گروهی بودند که در مکه ساکن شدند و بعد از آنها به ترتیب جرهمیها، خزاعیها و قریش در مکه ساکن شدند. با غلبه قبیله خزاعه بر مکه، بت پرستی در مکه جای آیین ابراهیم را گرفت. عمرو بن لعی خزاعی حاکم قبیله خزاعی، بت هبل را به مکه آورد و با دگرگون کردن دین حنیف، بت پرستی را در مکه رواج داد. نزدیک ظهور اسلام، گروهی در مکه و بیرون مکه پیدا شدند که به بت پرستی بی‌اعتنا و از خونریزی و ستم کنارگیری می‌کردند، به ادیان آسمانی آن روز بی‌اعتقاد بودند، تنها خدای یگانه را می‌پرستیدند و منتظر ظهور پیغمبری برای از بین بردن بت‌پرستی در شبه جزیره عربستان بودند. اینان در قرآن تحت عنوان حنیف یا حنفا آمده‌اند.

واژه قریش در لغت به معنی تجمع کردن، جمع کرن، کسب کردن، محل کسب و کار و تجارت و کوسه ماهی آمده است. به روایت یعقوبی، نضر بن کنانه اولین کسی بود که قریش خوانده شد. قصی بن کلاب و زهرة بن کلاب، دو بطن خالص قریش از نظر پیامبر بودند. قصی بن کلاب اقداماتی اساسی در بهبود موقعیت قریش و مکه انجام داد که به عبارت زیر هستند:

۱- قریش را به دو قسمت قریش البطحاء (آنهایی که ساکن آبادیه‌های مکه بودند) و قریش ظواهر

(کسانیکه محل زندگی‌شان دور از مرکز و در حومه و حوالی واقع بود) تقسیم کرد.

۲- قریش را گرد آورد و آنها را درون شهر مکه جای داد و بر مکه مسلط ساخت. بدین ترتیب موقعیت

اجتماعی قریش را بر مکه تثبیت کرد.

۳- ریاست شهر مکه را از قبیله خزاعه گرفت و به قریش اختصاص داد.

۴- سنت‌های آیین حنیف را احیا کرد.

۵- دارالندوه را در مکه تأسیس کرد و خود ریاست آن را بر عهده گرفت. دارالندوه مرکز مشاوره

اشراف قبایل مکه و قدرتمندان عشیره‌های موجود در این شهر بود که علاوه بر قریش، بقیه

طایفه‌ها نیز در آن حضور داشتند. فقط افرادی که سن آنها بیش از چهل سال بود، حق شرکت در

این مرکز را داشتند. تأسیس دارالندوه نشان می‌دهد که قصی بن کلاب و قریش قدرت مطلق در

مکه نبودند و قبایل دیگر نیز در مکه دارای قدرت بودند.

۶- سنت‌های سقایت، رفادت، قیادت، لواء، سدان (حجابت)، عقاب و اعنه را در مکه پایه‌گذاری کرد. منصب سقایت وظیفه دادن آب مجانی به حجاج، منصب رفادت وظیفه طعام دادن و مهمانداری و پذیرایی از حاجیان، منصب قیادت رهبری و فرماندهی جنگ‌ها و همچنین راهنمایی حاجیان و نگهداری و مراقبت از شتران آنها، منصب لواء وظیفه حمل پرچم‌ها در جنگ‌ها، منصب سدان (حجابت) وظیفه پرده‌داری و نگهداری و کلید داری خانه کعبه، منصب اعقاب وظیفه پرچمداری و منصب اعنه وظیفه سرپرستی ستوران قریش در هنگام جنگ را بر عهده داشتند. وظیفه منصب اعنه بعدها در دست امویان قرار گرفت و مقارن ظهور اسلام، ابوسفیان صخر بن حرب وظیفه منصب عقاب را عهده‌دار شد.

۷- چاه عجول را در مکه حفر کرد.

قصی بن کلاب دو فرزند تاثیر گذار به نام‌های عبدالدار و عبدالمناف معروف به قمرالبطحاء داشت. بین این دو برادر و فرزندان آنها اختلاف وجود داشت. بنی عبدالدار و هم پیمانانشان «حلف الاحلاف» را تشکیل دادند که به «لعنة الدم» نیز معروف شد. بنی عبدالمناف و هم پیمانانشان نیز برای مبارزه با آموزاده‌های خود، پیمان «حلف المطیین» را تشکیل دادند. دو طرف بدون جنگ با هم صلح کردند که اصول مصالحه به نفع بنی عبدالمناف تمام شد و مقرر گردید که مناصب سقایت، رفادت و قیادت در دست بنی عبدالمناف و مناصب حجابت و لواء در اختیار بنی عبدالدار قرار گیرد و سرپرستی دارالندوه را نیز مشترکاً عهده‌دار شوند.

عبدالمناف فرزندان تحت نام‌های عبدشمس، هاشم، مطلب و نوفل داشت. این چهار برادر ایلاف اریعه را تشکیل دادند. ایلاف به معنی عهدی است که تاجران برای تامین تجارت می‌گرفتند. آنها پیمان‌هایی با پادشاهان و امرای محلی و منطقه‌ای برای تجارت منعقد کردند. این پیمان‌ها به عقم یا حبل معروف بودند. هاشم با غسانیان، عبدشمس با نجاشی اکبر، نوفل با ساسانیان و مطلب با پادشاهان حمیری پیمان تجاری امضاء کردند. قریش این چهار برادر را به علت گرفتن پیمان‌های تجاری از پادشاهان و امراء، «مجبورین» لقب دادند. هاشم علاوه بر انعقاد پیمان با غسانیان، به اقداماتی دیگری نیز مبادرت ورزید که عبارتند از:

۱- چاه سحله که بعدها به چاه جبیر بن مطعم معروف شد را به دلیل کم آبی شهر مکه حفر کرد.

۲- امور رفادت و سقایت را عهده دار شد.

۳- در یک سال که قحطی رخ داده بود، برای قوم خود نان خرد کرد؛ به همین دلیل به هاشم معروف شد؛ در حالی که اسم اصلی او عمرو بود.

۴- رسم سفر زمستانی و تابستانی را برای قریش معین کرد. بر طبق این رسم که چگونگی آن در سوره قریش آمده است، قریش در تابستان برای تجارت به شام و در زمستان به یمن می‌رفتند. نتیجه این سیاست هاشم، ثبات سیاسی در شمال عربستان و ایجاد راه‌های تجاری و شکوفایی اقتصاد مکه بود.

ماجرای قابل توجه دیگر در زندگی هاشم، رقابت و دشمنی امیه بن عبدالمطلب برادرزاده هاشم با او است. هاشم در فلسطین درگذشت و بعد از او به ترتیب مطلب و عبدالمناف به ریاست بنی هاشم رسیدند.

نام اصلی عبدالمطلب، شیبۃ الخمر بود. از مهمترین حوادث دوران عبدالمطلب می‌توان به این موارد اشاره کرد:

۱- چاه زمزم را حفر کرد. عبدالمطلب با حارث تنها پسر خود در آن زمان، هنگامی که مشغول به حفر این چاه بودند، گنجی پیدا کردند که عبارت بودند از؛ دو آهوی زرین که جرمیها در هنگام هجرت خود در آنجا دفن کرده بودند و چند شمشیر و زره. عبدالمطلب از شمشیرها دری برای کعبه ساخت و دو آهو را بر آن نصب کرد و این نخستین زیوری بود که بر مکه آویخته شد.

۲- ابرهه ملقب به اشرم به خاطر بی‌حرمتی افرادی از قبیله کنانه به معبد صنعا، به مکه لشکر کشید. احباش قصد تصرف شمال عربستان را داشتند تا از طریق طی کردن راه زمینی عربستان، تجارت جنوب به شمال را کنترل کنند. اسم ابرهه در قرآن نیامده است ولی داستان آن ذکر گردیده است که به داستان اصحاب فیل معروف می‌باشد.

۳- سنت رفتن به غار حراء را پایه‌گذاری کرد.

بعد از مرگ عبدالمطلب، به علت ثروت و قدرت زیاد بنی امیه، ریاست کعبه از بنی هاشم به بنی امیه انتقال پیدا کرد.

- اهالی قریش هر سال یک ماه را در جایی مثل غار حراء اعتکاف می‌کردند و به مساکین اطعام می‌دادند که آن را تحنث می‌نامیدند.
- مقارن ظهور اسلام، مناصب سقایت و رفادت به ترتیب بر عهده بنی‌هاشم و بنی نوفل بودند.
- حلف الاحابیش، پیمانی بود که میان قریش و احابیش منعقد گردید.
- منظور از اصحاب الصلب، فقیران و بردگان بودند.
- ما در تاریخ اسلام دو پیمان تحت عنوان حلف الفضول داریم؛ اولی پیمانی بود که میان جرمی‌ها بسته شد که اساس آن دفاع از حقوق فقیران و ضعفا بود و دومی پیمانی بود که میان پیامبر و گروهی از یارانش در خانه عبدالله بن جدعان به منظور دفاع از حقوق مظلومین منعقد شد. اولین کسی که در راستای انعقاد حلف الفضول دوم پیشقدم شد، زبیر بن عبدالملک بود.
- دیوان ابی طالب توسط ابونعیم علی بن حمزه بصری جمع‌آوری شده است.
- عرب‌ها رسم پرده‌داری و دربانی کعبه را از یهودیان وام گرفتند.
- قریش در مراسم حج امتیازاتی برای خود و منسوبان به خود نسبت به سایر حاجی‌ها قائل شده بود. استفاده کنندگان از این امتیازات را حُمس می‌نامیدند. مثلاً اهل حمس در حال احرام اجازه کشک ساختن و روغن پختن ندارند و همچنین در چادر پشمی نباید داخل شوند و سایبان غیر چرمی نداشته باشند و غیره. این رسوم همچنان جاری بود تا اسلام آمد و همه را ممنوع ساخت.
- در آستانه ظهور اسلام، در مکه به بنده‌ای که در حالت بردگی متولد شده بود، ولید می‌گفتند.
- عنوان «حاسی الذهب و شارب الذهب» را به تهیدستان مکه داده بودند که در سایه تجارت چنان ثروتمند شده بودند که در ظروف طلایی غذا می‌خوردند.

- مجموعه واحدهای اجتماعی اعراب از بزرگ به کوچک به ترتیب: شعب، قبیله، عماره، بطن، فخذ، عشیره و فسیله بودند. قبیله اساسی‌ترین و مهمترین واحد اجتماعی در جامعه جاهلی محسوب می‌شد.
- در نزد عرب بادیه، مجموع چند چادر یعنی چند خانواده هم خون را «حی» می‌نامند.
- برده‌ای که پدر و مادرش برده بودند، قن نامیده می‌شد. قن در حقیقت برده‌ای بوده است که با زمین و ملک خرید و فروش می‌شد.
- در یثرب فروش محصولات کشاورزی پیش از رسیدن و چیدن در سال‌هایی که میزان بارندگی کاهش پیدا می‌کرد و کشاورز بر طبق آن از هزینه چیدن، حراست، دستبرد و حمل به بازار فروش خلاصه می‌شد، بیع مخاضره گفته می‌شد.
- در یثرب براساس بیع مزابنه، محصول درخت در بالای درخت با پیمانانه نامشخص خرید و فروش می‌شد.
- در یثرب اجاره زمین کشاورزی جهت کشت، مواکره و مخابره نام داشت.
- کشاورزان یثرب در هنگام کثرت محصول و تقاضای زیاد برای خرید آن، آنها را انبار می‌کردند تا قیمت‌ها کاملاً افزایش یابد. این کار را حکره می‌نامیدند.
- همکاری در برداشت محصول در مقابل دریافت خوراک روزانه، سنت «قاه» نامیده می‌شد.
- بر طبق سنت «جلف» که عملاً حکم پیمانی شبه نظامی در میان هم سوگندان بود، قبایل ضعیف تحت حمایت نظامی قبیله قدرتمندی که با او پیمان حلف می‌بستند، قرار می‌گرفتند. این پیمان در دوره جاهلی در راستای فتنه جویی بود؛ به همین دلیل اسلام حلفها را جز آنچه در مورد پشتیبانی از ستم‌دیدگان و یا متعلق به صله بود، فسخ کرد.
- اگر فردی که داخل قبیله زندگی می‌کرد، دچار اشتباه فاحشی و یا قتل می‌شد، قبیله برای حفظ شرافت قبیله، او را از قبیله اخراج می‌کرد و فرد را از هرگونه حقوق قبیله‌ای محروم می‌کرد که به آن سنت «خلیع» (طرید) می‌گفتند.
- هرگاه طایفه‌ای اجازه می‌داد شخصی به نام آنان خوانده شود، این عمل را «استلحاق» می‌گفتند.
- «جوار» عمدتاً طلب حمایت فرد از شخصی یا قبیله‌ای برای دفاع از زندگی و مال و ناموس او بود. سنت جوار به جایگاه فرد در قبیله و اقتدار قبیله‌ای بستگی داشت؛ نه توانمندی و اعتبار فردی که جوار دهنده بود. هنگامی که مسلمانان برای بار اول از حبشه بازگشتند و همچنین هنگام بازگشت رسول خدا از طائف، از این سنت استفاده شد و آنها جان خود را حفظ نمودند.
- باجی که شیخ قبیله از دیگر قبایل می‌گرفت تا آنها را به برادری قبول کند و در پناه خود بگیرد، اخوه نامیده می‌شد.
- قانون ثار، سنتی بود که جان و مال قاتل و خویشاوندان او به اختیار وارث مقتول گذاشته می‌شد. براساس این سنت، اعراب پیوندهای فردی و اجتماعی خود را بر مبنای خون مشترک واحد تفسیر می‌کردند. طرد یک نفر از قبیله تنها استثنایی بود که سنت ثار، او را شامل نمی‌شد.
- محرم، ذیقعد، ذی‌الحجه و رجب از ماههای حرام بود که اعراب جنگ در آن ماهها را حرام می‌دانستند.

- اعراب جاهلیت به دلیل ترس از فقر و دوری از ننگ، دختران خود را زنده به گور می‌کردند. نخستین طایفه‌ای که شروع به زنده به گور کردن دخترها کرد، طایفه بنی تمیم بود.
- سه بازار دومة‌الجنند، عکاظ و ذی‌المجاز از بازارهای مهم شمال عربستان بودند. بازار دومة‌الجنند در ماه ربیع‌الاول تشکیل می‌شد و دو قبیله غسان و کلب سروری آن را عهده دار بودند. اُکَیْدَر در هنگام ظهور اسلام، سروری این بازار را بر عهده داشت. بازار عکاظ در حجاز بین طائف و نخله قرار داشت و در ماه ذی‌القعدة دایر می‌شد. مضریان قریش در این بازار فعال و سرور بودند. پیمان‌های صلح اعراب در همین بازار به انجام می‌رسید. از آنجایی که در این بازار، اعراب تفاخرات قومی و نسبی خود را نقل می‌کردند، به عکاظ معروف شد. بازار عکاظ تا سال ۱۲۹ هجری دایر بود و در این سال به دلیل قیام ابی‌حمزه اباضی تعطیل شد.
- مُحَلُّون قومی در میان عرب بودند که هرگاه در بازارها حاضر می‌شدند ستمگری می‌کردند.

سؤالات فصل اول

- ۱- رشته کوههای غربی عربستان که بزرگترین کوههای عربستان به شمار می‌رود چه نام دارد؟
 (۱) حرار (۲) وادی (۳) سراه (۴) رمل عاجل
- ۲- مقصود جغرافیدانان از عربستان صحرایی کدام منطقه است؟
 (۱) از سوئز تا پساکوس (۲) ناحیه موسوم به پتره
 (۳) بین خلیج عقبه و خلیج سوین (۴) بادیة الشام
- ۳- اعراب کوهستان میان نجد و تهامه را چه می‌نامند؟
 (۱) حجاز (۲) السعیده (۳) حرار (۴) عروض
- ۴- فلاتی که در میان بلندی‌های یمن و دره‌های آن قرار دارد و از دهناء تا تهامه کشیده شده است چه نام دارد؟
 (۱) غایط (۲) غور (۳) نفود (۴) اجاء
- ۵- ربع‌الخالی در کجا واقع شده است؟
 (۱) بیابان بزرگی است در جنوب جزیره العرب (۲) بیابانی است در یمن
 (۳) صحرای شمال عربستان است. (۴) همان نجد در جزیره العرب است.
- ۶- ریگستانی شمال شبه جزیره عربستان چه نام دارد؟
 (۱) نجد (۲) بادیه سماوه (۳) عروض (۴) حره قبا
- ۷- عرب‌ها زمین پستی که میان کوه و دریا فاصله می‌اندازه چه می‌نامند؟
 (۱) یمامه (۲) حرار (۳) سلمی (۴) تهامه
- ۸- سرزمین عرب در کتیبه بیستون کرمانشاه به چه صورت آمده است؟
 (۱) آرکائیک (۲) ماتورابی (۳) مدیکوس (۴) آریانا
- ۹- قوم عاد جزء کدامیک از دسته بندیهای اعراب است؟
 (۱) بائده (۲) مستعربه (۳) عاربه (۴) ربیعه
- ۱۰- کدام گزینه صحیح نمی‌باشد؟
 (۱) قوم ثمود قدیمی‌ترین قوم عربستان شمالی بودند.
 (۲) کتیبه‌های آشوری، منابع یونانی و قرآن از قوم ثمود و عاد نام می‌برند.
 (۳) هود از پیامبران قوم عاد بود.
 (۴) صالح از پیامبران قوم ثمود بود.

- ۱۱- برای اولین بار در زمان کدام سلسله حاکم بر ایران، ایران با اعراب مواجه شدند؟
 (۱) هخامنشیان (۲) ساسانیان (۳) سلوکیان (۴) اشکانیان
- ۱۲- در تقسیمات علمای انساب، کدامیک از اعراب اصلی هستند؟
 (۱) اعراب باند (۲) مضرها
 (۳) معدیها (۴) یمنیها
(کنکور سراسری ۷۸)
- ۱۳- نزاع بین قحطانیها و عدنانیها ریشه در چه مسائلی داشت؟
 (۱) این درگیریها در فتوحات و مهاجرت قبایل شمالی و جنوبی در سرزمین روم و ایران به وجود آمد.
 (۲) تفاوت محیط جغرافیایی، معیشت، خط و زبان و پیکارهای دو گروه یاد شده
 (۳) شعرای دو گروه در دوران اسلامی در اشعار خود این اختلافات را به وجود آوردند.
 (۴) اختلافات فقط در دوران اموی به وجود آمد.
- ۱۴- در تورات، قرآن و کتیبه‌های عربستان جنوبی و آشوری، کلمه «اعراب» به چه معنی به کار رفته است؟
(کنکور سراسری ۷۵) و (کنکور سراسری ۷۹)
 (۱) بدوی و صحرائشین (۲) همه عرب‌های شهرنشین و بیابان نشین
 (۳) حضری و شهرنشین (۴) شجاع و دلیر
- ۱۵- قدیمی‌ترین متنی که در آن نذری از عرب شده است، چه کتیبه‌ای است؟
(کنکور سراسری ۸۰)
 (۱) آسارهادون (۲) آشوربانیپال (۳) شلمنصر سوم (۴) شلمنصر دوم
- ۱۶- کدام گزینه درباره واژه «اعراب» درست است؟
(کنکور سراسری ۸۱)
 (۱) بادیه نشینان قوم عرب (۲) بادیه نشینان منطقه حجاز
 (۳) بادیه نشینان جنوب عربستان (۴) جمع عرب و شامل شهرنشینان و بادیه نشینان
- ۱۷- در کدامیک از بازارهای عربستان پیمان‌های صلح منعقد می‌شد؟
 (۱) دومة الجندل (۲) مکه (۳) عکاظ (۴) ذی المجاز
- ۱۸- کدام پادشاه کندی آیین مزدک را قبول کرد؟
 (۱) شمر یرعش (۲) نعمان اول (۳) عمرو بن خزیمه (۴) حارث بن عمرو
- ۱۹- با غلبه کدام قبیله بر مکه، بت‌پرستی در مکه جای آیین ابراهیم را گرفت؟
 (۱) جرهمیان (۲) عمالقه (۳) خزاعه (۴) قریش
- ۲۰- کدامیک از بت‌های مورد پرستش در دوره جاهلیت، بنات الله نام داشتند؟
 (۱) عزی، لات، منات (۲) هبل، عزی، نوشری (۳) جلسد، منات، عم (۴) نوشری، لات، هبل

- ۲۱- قصر خورنق متعلق به کدام دولت در عربستان پیش از اسلام بود؟
 (۱) آل جفنه (۲) قتیبان (۳) لخمیان (۳) سبائیان
- ۲۲- منظور مورخان یونانی از آرابیایپترا کدام دولت است؟
 (۱) نبطی (۲) غسانی (۳) حمیری (۴) حیریان
- ۲۳- مهمترین اقدام قصی بن کلاب در تثبیت موقعیت اجتماعی قریش چه بود؟
 (۱) تاسیس دارالندوه (۲) گردآوری قریش در درون مکه
 (۳) حفر چاه در اطراف خانه خدا (۴) ترمیم خانه کعبه
- ۲۴- عام الفساد چه سالی بود؟
 (۱) سال زدو خورد میان طوایف عرب و جابه‌جایی آنها
 (۲) سالی که ابرهه راهی تخریب مکه شد.
 (۳) سال حمله طایفه بنی یربوع بر سفرای پادشاه حمیری و قتل‌عام آنان
 (۴) سال پراکندگی اولاد نزار بن معد بن عدنان
- ۲۵- نام نبطی‌ها برای اولین بار در کجا آمده است؟
 (۱) کتیبه آشوریان (۲) منابع یونانی (۳) منابع رومی (۴) منابع سریانی
- ۲۶- منظور از بطاح قریش که قصی بن کلاب چند قبیله را در آنجا قرار داد کجاست؟
 (۱) بیرون مکه در بلندی‌ها و کوه‌ها (۲) حاشیه شهر مکه در آبادی‌ها
 (۳) جایگاهی در مسیر مکه و مدینه (۴) زمین‌های هموار و نزدیک مسجدالحرام
- ۲۷- در تاریخ اسلام قمرالبطحاء لقب چه کسی بود؟
 (۱) قصی بن کلاب (۲) هاشم (۳) عبدالمطلب (۴) عبدمناف بن قصی
- ۲۸- عقاب چه منصبی در نزد اعراب بوده است؟
 (۱) پرچم داری (۲) آب دادن به حجاج
 (۳) تامین خوراک برای حجاج (۴) محافظت از ساختمان خانه کعبه
- ۲۹- رؤسای محلی جنوب شبه جزیره عربستان در دوران جاهلیت به چه نامی معروف بودند؟
 (۱) مکرب (۲) قیل‌ها (۳) ملکان (۴) ولوژریا
- ۳۰- منظور از آل جفنه کدامیک از دولت‌های عربستان است؟
 (۱) تدمریان (۲) غسانیان (۳) معینیان (۴) لخمیان
- ۳۱- کدامیک از موارد زیر از ماههای حرام به شمار نمی‌رود؟
 (۱) محرم (۲) صفر (۳) ذی‌الحجه (۴) رجب

- ۳۲- نخستین طایفه‌ای که شروع به زنده به گور کردن دخترها کرد کدام طایفه بود؟
 (۱) قریش (۲) بنی ثعلبه (۳) بنی جذیمه (۴) بنی تمیم
- ۳۳- قدیمی‌ترین مهاجرت را از جنوب به شمال عربستان چه کسانی انجام دادند و در کجا ساکن شدند؟
 (۱) قبیله خزاعه - تبوک (۲) قبیله بنی شیبان - مدینه
 (۳) قبیله جرهم ثانی - مکه (۴) قبیله بنی بکر - یثرب
- ۳۴- سیلی که سد مأرب را خراب کرد، در قرآن به چه نامی آمده است؟
 (۱) اقیصر (۲) عاقب (۳) عباده (۴) ارم
- ۳۵- چه کسی برای اولین بار بت به مکه آورد و بت پرستی را در این شهر رواج داد؟
 (۱) ابوجهل (۲) عدی بن زید (۳) آکل المرار (۴) عمرو بن لحي خزاعی
- ۳۶- کدام سردار حبشی موفق به تصرف یمن و انقراض سلسله حمیری شد؟
 (۱) اریاط (۲) دمتریوس (۳) گالیوس (۴) ذونواس
- ۳۷- مالیاتی که از سود تجارت و زراعت اخذ می‌شد چه نام داشت؟
 (۱) عشر (۲) مکس (۳) حزر (۴) اتاوه
- ۳۸- منظور از اصنام چیست؟
 (۱) بت‌های که از چوب و زر و سیم ساخته می‌شد.
 (۲) بت‌هایی سنگی که به صورت شکل دار ساخته می‌شوند.
 (۳) ماموران جمع‌آوری مالیات حزر
 (۴) ماموران جمع‌آوری مالیات مکس
- ۳۹- پیمان مطیین چه بود و میان چه گروه‌هایی بسته شد؟ (کنکور سراسری ۷۵)
 (۱) پیمان قریش در حسادت با عبدالمطلب علیه بنی‌هاشم بود.
 (۲) پیمان بنی‌هاشم و متحدان آنها در مقابل فرزندان امیه بود.
 (۳) پیمان بنی‌عبدالدار با قبایل هم پیمان خود در مقابل بنی‌هاشم بود.
 (۴) پیمان بعضی از قبایل مکه در دفاع از حقوق بنی‌عبدمناف در مقابل بنی‌عبدالدار بود.
- ۴۰- خمس عبارت است از (کنکور سراسری ۷۶)
 (۱) امتیازاتی بود که مردم حرم برای خود و محدودیت‌هایی که برای غریبه‌ها قایل بودند.
 (۲) امتیازاتی بود که رسول خدا (ص) پس از فتح مکه به مردم آن شهر داده‌اند.
 (۳) امتیازاتی بود که مردم مکه برای اهل حل قایل بودند و از جان آنان حفاظت می‌کردند.
 (۴) محدودیت‌هایی بود که مردم مکه برای قبایل قحطانی قایل بودند که به شهر مکه وارد نشوند.

- ۴۱- آئین مسیحیت غیر از نجران و غسان در میان کدامیک از قبایل جزیره العرب نفوذ داشت؟
(کلکور سراسری ۷۷)
- (۱) ازد، خولان، خثعم و مردمی از دومة الجندل
(۲) تغلب، ایاد، طی و مردمی از حیره
(۳) حضرموت، بنی تمیم و مردمی از عمان و بحرین
(۴) کنده، حمیر و مردمی از حیره و شامات
- ۴۲- سد معروف مأرب در دوره کدام حکومت ساخته شد؟
(کلکور سراسری ۷۹)
- (۱) حضرموت (۲) حمیریان (۳) سبائیان (۴) معینیها
- ۴۳- قدیمی‌ترین نظام حکومت موروثی در جزیره العرب کدامست و پایتخت آن چه نام داشت؟
(کلکور سراسری ۸۰)
- (۱) پادشاهی سبأ، شهر مارب (۲) قتبان، شهر تمنع (کحلان فعلی)
(۳) معین، شهر قرناو (۴) مکران، شهر صرواح
- ۴۴- قرآن کریم از کدام قوم سخن گفته و به شکوه تمدنی آن اشاره کرده است؟
(کلکور سراسری ۸۱)
- (۱) حمیریان (۲) سبائیان
(۳) سبأ و ذریدان (۴) سبائیان و تابع یمن
- ۴۵- منظور از اصطلاح «قن» چیست؟
(کلکور سراسری ۸۱)
- (۱) برده‌ای که پدر و مادرش برده بوده‌اند. (۲) شخصی که پدرش برده بوده است.
(۳) شخصی که خودش برده شده است. (۴) فردی که مادرش برده بوده است.
- ۴۶- عنوان کهن‌ترین فرمانروایان سبایی در نیشته‌های عربستان جنوبی چه بود؟ (کلکور سراسری ۸۲)
- (۱) مکرَب (۲) شاهان حمیر
(۳) شاهان و مکرَبان (۴) شاهان سبأ و ذی ریدان
- ۴۷- چه کسی با کمک انوشیروان پادشاه ساسانی موفق شد یمن را از دست حبشی‌ها خارج کند؟
- (۱) وهب الات (۲) سیف بن ذی یزن (۳) باذان (۴) زنوبیا
- ۴۸- کدامیک از دولت‌های قبل از اسلام در حوران و بلقاء ساکن بودند؟
- (۱) غسانیان (۲) لخمیان (۳) کندیان (۴) تدمریان
- ۴۹- یوم حلیمه یادآور جنگ و ستیز میان چه کسانی بود؟
- (۱) ساسانیان و غسانیان (۲) حیریان و غسانیان
(۳) ساسانیان و حیریان (۴) رومیان و غسانیان

- ۵۰- پایتخت حکومت قتیان در جنوب شبه جزیره عربستان کجا بوده است؟
 (۱) میفعه (۲) کمنه (۳) نشق (۴) تمنع
- ۵۱- قصی بن کلاب ریاست شهر مکه را از دست کدام قبیله گرفت و به قریش اختصاص داد؟
 (۱) ضجاعمه (۲) خزاعه (۳) بنی زمره (۴) جرهمی
- ۵۲- کدام گزینه نادرست است؟
 (۱) جلسه بت دولت حضرموت بود. (۲) سبائیان به ذوصراح نیز معروف بودند.
 (۳) بصری پایتخت غسانیان بود. (۴) ادومیان قدیم‌ترین ساکنان منطقه پتره بودند.
- ۵۳- دارالندوه چگونه مکانی بود؟
 (۱) مکانی جهت مشاوره اشراف قبایل مکه
 (۲) مکانی جهت تصمیم‌گیریهای مهم امور طایفه قریش
 (۳) صرفاً محلی برای چگونگی اداره امور کعبه
 (۴) محلی جهت مذاکره تجاری و سیاسی میان طوایف حجاز
- ۵۴- تحنث در نزد قریش چه بوده است؟
 (۱) اجازه دادن به شخصی جهت عضویت در قبیله‌ای جدید
 (۲) تقسیم امور مربوط به مدیریت حجاج مکه
 (۳) اعتکاف طایفه قریش و اطعام مردم مساکین
 (۴) مجموعه چند خانوار که هم خون بودند و به شدت از یکدیگر محافظت می‌کردند.
- ۵۵- عناوین فیلاژک و پاتریکیوس از جانب کدام دولت و به چه کسانی اعطا شد؟
 (۱) دولت ساسانی - پادشاهان حیره (۲) دولت روم - پادشاهان غسانی
 (۳) دولت روم - پادشاهان حیره (۴) دولت ساسانی - پادشاهان غسانی
- ۵۶- بت قبیله طی چه نام داشت؟
 (۱) فلس (۲) هبل (۳) نسر (۴) یغوث
- ۵۷- کلیسای القلیس در صنعا توسط چه کسی و به چه منظوری ساخته شد؟
 (۱) اوباداس - گسترش مسیحیت در جنوب عربستان
 (۲) اریاط - از رونق انداختن کعبه
 (۳) وهریز - گسترش مسیحیت در جنوب عربستان
 (۴) ابرهه - از رونق انداختن کعبه
- ۵۸- دولت سبائیان به وسیله چه کسانی منقرض شد؟
 (۱) حمیریان (۲) کندیان (۳) تدمریان (۴) نبطیان

- ۵۹- چه کسی چاه زمزم را حفر کرد؟
 (۱) عبدالمطلب (۲) هاشم (۳) قصی بن کلاب (۴) عبدمناف
- ۶۰- پست‌های سقایت، رفادت، قیادت و سدانت را چه کسی در مکه پایه‌گذاری کرد؟
 (۱) حضرت محمد (۲) عبدالله پدر حضرت محمد
 (۳) عبدالمطلب (۴) قصی بن کلاب
- ۶۱- در دولت معین حاکم سیاسی هر شهر را چه می‌نامیدند؟
 (۱) کبیر (۲) عم (۳) مکرب (۴) حومریتی
- ۶۲- کدام گزینه از مجربین نبودند؟
 (۱) هاشم (۲) امیه (۳) نوفل (۴) مطلب
- ۶۳- هادریان امپراتور روم پس از ورود به کدام شهر آن را هادریان پولیس نامگذاری کرد؟
 (۱) نجران (۲) تدمر (۳) نصیبین (۴) پترا
- ۶۴- نخستین پادشاه حیره که به مسیحیت گروید چه نام داشت؟
 (۱) نعمان بن منذر (۲) حارث اعوج (۳) حارث مقصور (۴) امروالقیس البداء
- ۶۵- لقب امیر شرق را کدام امپراتور روم به اذینه داد؟
 (۱) ارلین (۲) گالیوس (۳) وسپاسین (۴) سوروس
- ۶۶- اصحاف ایلاف اربعه چه کسانی بودند؟
 (۱) فرزندان مطلب (۲) فرزندان عبدمناف (۳) فرزندان قصی (۴) فرزندان عبدالدار
- ۶۷- کدامیک از مجربین با کسرایان پیمان تجاری منعقد کرد؟
 (۱) هاشم (۲) نوفل (۳) مطلب (۴) عبد شمس
- ۶۸- کدامیک از تعاریف زیر، تعریف بیع مزابنه است؟
 (۱) براساس آن، محصول درخت در بالای درخت با پیمانانه نامشخص خرید و فروش می‌شد.
 (۲) براساس آن، زمین کشاورزی جهت کشت به افراد اجاره داده می‌شد.
 (۳) براساس آن، محصولات کشاورزی پس از رسیدن و چیدن به فروش می‌رسید.
 (۴) براساس آن، کشاورزان در هنگام کثرت محصول و تقاضای زیاد برای افزایش قیمت‌ها، آن‌ها را انبار می‌کردند.
- ۶۹- پایتخت نبطیان که در شبه جزیره سینا قرار داشت و محلی تلاقی راههای بازرگانی شمالی و جنوبی عربستان بود چه نام داشت؟
 (۱) صنعا (۲) کارنا (۳) نکرخ (۴) پتره
- ۷۰- عزی که در تورات آمده است حکایت از کدام دولت شبه جزیره عربستان دارد؟
 (۱) حیریان (۲) کندیان (۳) حضرموت (۴) معینیان

- ۷۱- ابناء در تاریخ اسلام چه کسانی بودند؟
 (۱) سپاهیان ابرهه که راهی تصرف شمال عربستان شدند.
 (۲) مسیحیان شبه جزیره عربستان پیش از ظهور اسلام
 (۳) طایفه‌ای از قریش که در مکه ساکن بودند.
 (۴) اختلاط نژادی ایرانیان و بومیان یمن
- ۷۲- اساسی‌ترین، مهمترین و حقیقی‌ترین واحد اجتماعی در جامعه جاهلی عربستان چه نام داشت؟
 (۱) فخذ (۲) بطن (۳) عماره (۴) قبیله
- ۷۳- کدامیک از شهرهای دولت معین ماهیتی صنعتی داشت؟
 (۱) نشن (۲) یثل (۳) حریم (۴) قرنو
- ۷۴- کدام گزینه تعریف سنت قاه است؟
 (۱) پشتیبانی از ستم‌دیدگان در برابر قدرتمندان
 (۲) طرد فرد از قبیله به علت نقض قوانین قبیله
 (۳) همکاری در برداشت محصول در مقابل دریافت خوراک روزانه
 (۴) همکاری قبایل ضعیف برای حفظ موجودیت خود با قبایل قدرتمند
- ۷۵- کدام گزینه از اقدامات هاشم نبود؟
 (۱) حفر چاه سحله
 (۲) برقراری رسم زمستانی و تابستانی برای تجار قریش
 (۳) انعقاد پیمان حلف الفضول با جرهمی‌ها
 (۴) انعقاد پیمان تجاری با غسانیان
- ۷۶- نعمان سوم چه کسی بود؟
 (۱) آخرین پادشاه لخمی که به وسیله خسرو پرویز کشته شد.
 (۲) بزرگترین پادشاه غسانیان که رومی‌ها را در جنگ با ایران یاری کرد.
 (۳) حاکم تدمر که از ارلین امپراطور روم شکست خورد و به اسارت درآمد.
 (۴) حاکم حیره که یزدگرد اول ساسانی فرزندش را برای تربیت به او سپرد.
- ۷۷- کدام گزینه در مورد دولت حضرموت نادرست است؟
 (۱) در شهرهای حضرت موت مکرب‌ها اقتدار فراوانی داشتند و امور دینی را متکفل بودند.
 (۲) شبوه پایتخت دولت حضرموت بود.
 (۳) فرود مجلس دولت حضرموت بود که شباهت زیادی به دارالندوه مکیان داشت.
 (۴) مذب و عیزان از شهرهای مهم دولت حضرموت بودند.

- ۷۸- بتی که میان مردم حجاز پرستش می‌شد و از سه درخت بزرگ به هم پیوسته تشکیل می‌شد و سرانجام به دست خالد بن ولید نابود شد چه نام داشت؟
 (۱) عزی (۲) لات (۳) منات (۴) هبل
- ۷۹- رومی‌ها کدام سرزمین را به دلیل اهمیتش «مستعمره عالی روم» نامیدند؟
 (۱) حجر (۲) یمن (۳) نبط (۴) تدمر
- ۸۰- دولت نبطیان به وسیله چه قدرتی سقوط کردند؟
 (۱) رومی‌ها (۲) ایرانی‌ها (۳) یونانی‌ها (۴) غسانیان
- ۸۱- برای شناسایی دورترین تیره چه اصطلاحی به کار می‌رود؟
 (۱) شعب (۲) قبیله (۳) عشیره (۴) عماره
- ۸۲- جنگ یوم خزار بین چه کسانی رخ داد؟
 (۱) قبیله معد و حمیری‌ها (۲) قریش و خزاعه
 (۳) اوس و خزرج (۴) بنی عبدمناف و بنی عبدالدار
- ۸۳- دولت سبائیان در چه زمانی تاسیس شد و پایتخت اولیه آن کجا بوده است؟
 (۱) قرن هشتم ق.م - صرواح (۲) قرن هفتم ق.م - مأرب
 (۳) قرن ششم ق.م - میفعه (۴) قرن نهم ق.م - صنعا
- ۸۴- کدام گزینه در خصوص سبائیان نادرست است؟
 (۱) القمه خدای بزرگ سبائیان بود. (۲) دولت معین به وسیله سبائیان منقرض شد.
 (۳) پادشاهان سبائی خود را عباد می‌نامیدند. (۴) در سوره نمل نامی از قوم سبائیان آمده است.
- ۸۵- اخوه چه بود؟
 (۱) باجی که شیخ قبیله از دیگر قبایل می‌گرفت و آنها را در پناه خود قرار می‌داد.
 (۲) سنتی مقابل نسبت استحلاق بود.
 (۳) نام دیگر پیمان لعنة الدم بود.
 (۴) پیمانی بود که میان فرزندان قصى بن کلاب برای مقابله با عشیره‌های دیگر مکه بسته شد.
- ۸۶- طبق کدام قانون جاهلی عرب، جان و مال قاتل و تمام خویشاوندان او به اختیار وارث مقتول قرار می‌گیرد؟
 (۱) تنوخ (۲) ثار (۳) ایلاف (۴) عقم
- ۸۷- کدامیک از مناصب کعبه اساساً در دست امویان بوده است؟
 (۱) رفادت (۲) سقایت (۳) اعنه (۴) لواء

- ۸۸- آل نصر نام دیگر کدام سلسله حاکم بر عربستان شمالی بود؟
 (۱) لخمیان (۲) نبطیان (۳) غسانیان (۴) کندیان
- ۸۹- تابعه لقب کدامیک از پادشاهان دولت‌های عربستان بود؟
 (۱) معینیان (۲) قتبان (۳) سبائیان (۴) حمیریان
- ۹۰- شوع در دولت معینی چه جایگاهی داشت؟
 (۱) رئیس روحانی (۲) نام پادشاه معینی در آغاز تکوین این دولت
 (۳) ساکنان غیر بومی معین (۴) ساکنان بومی معین
- ۹۱- پیمانی که برادران هاشم با رؤسا و پادشاهان منطقه‌ای محلی بستند چه نامیده شد؟
 (۱) حلف الاحلاف (۲) حی (۳) ازلام (۴) حبل
- ۹۲- حلف الاحلاف چه بود؟
 (۱) پیمانی بود که میان بنی عبدمناف و هم‌پیمانانش منعقد گردید.
 (۲) پیمانی بود که میان عشیره‌های مختلف قریش منعقد شد.
 (۳) پیمانی بود که میان بنی عبدالدار و هم‌پیمانانش منعقد گردید.
 (۴) پیمانی بود که میان جرهمیان و خزاعیان برای مقابله با قسی بن کلاب منعقد شد.
- ۹۳- نتیجه سلطه حبشی‌ها در یمن کدام است؟ (کنکور سراسری ۷۹)
 (۱) ایجاد رقابت و دشمنی بین قبایل یمنی و فروپاشی پادشاهان قتبان
 (۲) از میان برداشتن حکومت موروثی حمیری‌ها و معینیان
 (۳) تاسیس معبد قلیس و رونق اقتصادی و تجاری در جنوب عربستان
 (۴) ویرانی شهرها و کشتار مردم و گسترش مسیحیت در یمن
- ۹۴- درباره مسأله جوار کدام گزینه صحیح است؟ (کنکور سراسری ۸۰)
 (۱) وقتی چند قبیله با هم می‌جنگیدند و پس از صلح در کنار هم می‌زیستند.
 (۲) وقتی چند قبیله هم جوار با یکدیگر متحد می‌شوند.
 (۳) مجلس شورای شیوخ قبایل متحد بود.
 (۴) شخص یا قبیله‌ای که در حمایت قدرتمندی قرار می‌گرفت.
- ۹۵- سدانته به کدامیک از مناصب زیر اطلاق می‌شد؟ (کنکور سراسری ۸۰)
 (۱) پرده‌داری و نگهداری و کلید داری خانه کعبه
 (۲) رهبری و فرماندهی جنگ‌ها
 (۳) راهنمایی حاجیان و نگهداری و مراقبت از شتران
 (۴) رهبری در دارالندوه

- ۹۶- واقعه اصحاب اخدود در اتفاق افتاد و
(۱) نجران - در سور' واقعه از آن یاد شده است.
(۲) نجران - از آن در سور' بروج یاد شده است.
(۳) یمن و صنعا - به قتل فیمیون و مسیحیان منتهی شد.
(۴) یمن - به قتل مسیحیان نجد منتهی شد.
(کنکور سراسری ۸۱)
- ۹۷- از بازارهای شمال عربستان کدامند؟
(۱) دومة الجندل - ذی المجاز - عکاظ
(۲) دومة الجندل - حجر الیمامه - مکه
(۳) دومة الجندل - نجران - عکاظ
(۴) عکاظ - مکه - دومة الجندل - شجر
(کنکور سراسری ۸۱)
- ۹۸- درباره رفادت و قیادت کدام پاسخ درست است؟
(۱) پرده داری، حمل پرچم
(۲) طعام دادن، فرماندهی جنگها
(۳) فرماندهی جنگها، پرچم داری
(۴) کلید داری، آب دادن
(کنکور سراسری ۸۲)
- ۹۹- مورخان مسلمان رواج مسیحیت در نجران و جنوب عربستان را به کدامیک از افراد زیر مربوط کرده‌اند؟
(۱) فیمیون و عبدالله بن ثامر
(۲) فیمیون و عبدالسیح
(۳) فیمیون و سیدنجران
(۴) عبدالله بن ثامر و عبدالسیح
(کنکور سراسری ۸۲)

پاسخ تست‌های فصل اول

- ۱- گزینه «۳» صحیح است.
 ۲- گزینه «۴» صحیح است.
 ۳- گزینه «۱» صحیح است.
 ۴- گزینه «۱» صحیح است.
 ۵- گزینه «۱» صحیح است.
 ۶- گزینه «۲» صحیح است.
 ۷- گزینه «۴» صحیح است.
 ۸- گزینه «۴» صحیح است.
 ۹- گزینه «۱» صحیح است.
 ۱۰- گزینه «۲» صحیح است.
 ۱۱- گزینه «۱» صحیح است.
 ۱۲- گزینه «۴» صحیح است.
 ۱۳- گزینه «۲» صحیح است.
 ۱۴- گزینه «۱» صحیح است.
 ۱۵- گزینه «۲» صحیح است.
 ۱۶- گزینه «۱» صحیح است.
 ۱۷- گزینه «۳» صحیح است.
 ۱۸- گزینه «۴» صحیح است.
 ۱۹- گزینه «۳» صحیح است.
 ۲۰- گزینه «۱» صحیح است.
 ۲۱- گزینه «۳» صحیح است.
 ۲۲- گزینه «۱» صحیح است.
 ۲۳- گزینه «۲» صحیح است.
 ۲۴- گزینه «۱» صحیح است.
 ۲۵- گزینه «۱» صحیح است.
 ۲۶- گزینه «۲» صحیح است.
 ۲۷- گزینه «۴» صحیح است.
 ۲۸- گزینه «۱» صحیح است.
 ۲۹- گزینه «۲» صحیح است.
 ۳۰- گزینه «۲» صحیح است.
 ۳۱- گزینه «۲» صحیح است.
 ۳۲- گزینه «۴» صحیح است.
 ۳۳- گزینه «۳» صحیح است.
 ۳۴- گزینه «۴» صحیح است.
 ۳۵- گزینه «۴» صحیح است.
 ۳۶- گزینه «۱» صحیح است.
 ۳۷- گزینه «۱» صحیح است.
 ۳۸- گزینه «۱» صحیح است.
 ۳۹- گزینه «۴» صحیح است.
 ۴۰- گزینه «۱» صحیح است.
 ۴۱- گزینه «۲» صحیح است.
 ۴۲- گزینه «۳» صحیح است.
 ۴۳- گزینه «۲» صحیح است.
 ۴۴- گزینه «۲» صحیح است.
 ۴۵- گزینه «۱» صحیح است.
 ۴۶- گزینه «۱» صحیح است.
 ۴۷- گزینه «۲» صحیح است.
 ۴۸- گزینه «۱» صحیح است.
 ۴۹- گزینه «۲» صحیح است.
 ۵۰- گزینه «۴» صحیح است.
 ۵۱- گزینه «۲» صحیح است.
 ۵۲- گزینه «۴» صحیح است.
 ۵۳- گزینه «۱» صحیح است.
 ۵۴- گزینه «۳» صحیح است.
 ۵۵- گزینه «۲» صحیح است.
 ۵۶- گزینه «۱» صحیح است.
 ۵۷- گزینه «۴» صحیح است.
 ۵۸- گزینه «۱» صحیح است.

- ۵۹- گزینه «۱» صحیح است.
۶۰- گزینه «۴» صحیح است.
۶۱- گزینه «۱» صحیح است.
۶۲- گزینه «۲» صحیح است.
۶۳- گزینه «۲» صحیح است.
۶۴- گزینه «۴» صحیح است.
۶۵- گزینه «۲» صحیح است.
۶۶- گزینه «۲» صحیح است.
۶۷- گزینه «۲» صحیح است.
۶۸- گزینه «۱» صحیح است.
۶۹- گزینه «۴» صحیح است.
۷۰- گزینه «۴» صحیح است.
۷۱- گزینه «۴» صحیح است.
۷۲- گزینه «۴» صحیح است.
۷۳- گزینه «۱» صحیح است.
۷۴- گزینه «۳» صحیح است.
۷۵- گزینه «۳» صحیح است.
۷۶- گزینه «۱» صحیح است.
۷۷- گزینه «۳» صحیح است.
۷۸- گزینه «۱» صحیح است.
۷۹- گزینه «۴» صحیح است.
۸۰- گزینه «۱» صحیح است.
۸۱- گزینه «۱» صحیح است.
۸۲- گزینه «۱» صحیح است.
۸۳- گزینه «۱» صحیح است.
۸۴- گزینه «۳» صحیح است.
۸۵- گزینه «۱» صحیح است.
۸۶- گزینه «۲» صحیح است.
۸۷- گزینه «۳» صحیح است.
۸۸- گزینه «۱» صحیح است.
۸۹- گزینه «۴» صحیح است.
۹۰- گزینه «۱» صحیح است.
۹۱- گزینه «۴» صحیح است.
۹۲- گزینه «۳» صحیح است.
۹۳- گزینه «۴» صحیح است.
۹۴- گزینه «۴» صحیح است.
۹۵- گزینه «۱» صحیح است.
۹۶- گزینه «۲» صحیح است.
۹۷- گزینه «۱» صحیح است.
۹۸- گزینه «۲» صحیح است.
۹۹- گزینه «۱» صحیح است.

سوال‌های سراسری ۱۳۹۵

- ۱- کدام مورد، به فزونی جایگاه علی(ع) در نظر اصحاب پیامبر(ص) کمک کرد؟
(۱) تعقیب بازماندگان جنگ‌های رده
(۲) نبرد با عمرو بن عبدود در جنگ احزاب
(۳) انتصاب به پرچمداری در نبردهای بدر، خیبر و دیگر غزوات
(۴) رضایت به انتخاب خلیفه پیامبر(ص) در سقیفه پس از چندین ماه
- ۲- شیخ مفید در کدام کتاب، وقایع کربلا را سلسله‌وار روایت کرده و این روایت از چه کسی است؟
(۱) اعتقادات - ابومخنف
(۲) ارشاد - علی بن حسین(ع)
(۳) منتهی‌المقال - اسیران کربلا
(۴) تهذیب‌الکمال - شاهدان عینی
- ۳- مهم‌ترین محور جرم‌نامه تنظیم شده زیاد بن ابیه بر ضد حجر بن عدی، کدام مورد است؟
(۱) طغیان بر ضد حکومت و قدرت معاویه
(۲) ناسزاگویی به عمال و کارگزاران اموی
(۳) فراخواندن مردم به واگذاری حکومت به اهل بیت
(۴) بازداشتن مردم کوفه از همراهی با امویان در جنگ با خوارج
- ۴- کدام عامل به یهودیان یثرب، اجازه احتکار اجناس و رباخواری را می‌داد؟
(۱) داشتن توان اقتصادی بالا
(۲) رقابت با اقتصاد کشاورزی مدینه
(۳) رقابت با کاروان‌های تجاری مکیان
(۴) سودجویی از درگیری‌ها و رقابت‌های اوس و خزرج
- ۵- دست خط شریف گلخانه، توسط کدام سلطان عثمانی صادر شد؟
(۱) سلطان عبدالحمید (۲) سلطان عبدالمجید (۳) سلطان محمود دوم (۴) سلطان احمد سوم
- ۶- هدف از غزوهٔ ذات‌السلاسل در وادی القری، چه بود؟
(۱) حمله به جمعی از بنی‌هوازن و یهودیان آن منطقه
(۲) حمله به بنی‌مره و گرفتن انتقام شهدای سریهٔ بشیر بن سعد خزرجی
(۳) حمله به گروهی از قضاعه که برای هجوم به مدینه فراهم شده بود.
(۴) تصرف قلعه‌های خیبر و خاتمه دادن به تحرکات اهل خیبر در میان بدویان و مکیان علیه اهل مدینه
- ۷- شیعیان زیدی و امامی، در مورد کدام یک از اصول اعتقادی ذیل دارای اختلاف نظر بودند؟
(۱) عدل (۲) مهدویت (۳) عصمت امام (۴) امر به معروف و نهی از منکر
- ۸- حفصیان تونس بر مبنای کدام مکتب فقهی؛ امور مذهبی، اجتماعی و ... جامعه را اداره می‌کردند؟
(۱) زیدی (۲) شافعی (۳) حنفی (۴) مالکی

- ۹- کدام یک از فرهنگنامه‌های عمومی، براساس حروف معجم تدوین شده‌اند؟
 (۱) وفيات الاعيان اثر ابن خَلْكَان و معجم الادباء اثر ياقوت حمودى.
 (۲) تاريخ الاسلام ذهبى و صلاح الدين صفدى در المنهل.
 (۳) التاريخ الكبير محمد بن اسماعيل بخارى و فوات الوفيات اثر ابن اثير
 (۴) تاريخ نيشابور اثر حاكم نيشابورى و الوفى بالوفيات اثر صلاح الدين صفدى
- ۱۰- کدام عبارت دربارهٔ «رَدَه نگارى» درست است؟
 (۱) كتاب‌هاى كه به رد مناقب ديگر قبائل پرداخته‌اند.
 (۲) كتاب‌هاى كه به پيمان‌شكنى مناطق مفتوحه پرداخته‌اند.
 (۳) كتاب‌هاى كه به شرح ارتداد قبائل و پيامبران دروغين مى‌پردازند.
 (۴) كتاب‌هاى كه به مخالفان و شورشيان ضد خلافت اموى پرداخته‌اند.
- ۱۱- در دوران خلافت کدام خليفه، كار حمدانيان بالا گرفت؟
 (۱) الرضى بالله، در واكنش به شورش حنابله در بغداد، نزد حمدانيان به حلب رفت.
 (۲) المتقى بالله، كه ناصرالدوله دولت حمدانى را تاسيس و خليفه به نزد آنان به موصل رفت.
 (۳) مقتدر بالله، كه براى فرار از دست مونس سردار ترك نزد حمدانيان به موصل رفت.
 (۴) القاهر بالله، كه پس از كشتن سرداران ترك و عزل اين مقله به حلب نزد حمدانيان رفت.
- ۱۲- منظور از اصطلاح «لَعَقَةُ الدَّمِّ» کدام است؟
 (۱) پيمان ميان چهل قبيله براى قتل اشتراكى حضرت محمد(ص) در ليله المبيت
 (۲) پيمانى ميان جوانمردان مكه براى دفاع از مظلومان و ريختن خون متجاوزان به شهر مكه
 (۳) پيمانى كه طى آن قبيله بنى عبدالدار دست در طشت پر از خونى به نشانهٔ پيمان براى صلح فرو بردند.
 (۴) تشريفات و خبر پسرخواندگى زيد بن حارثه براى حضرت محمد(ص) كه طبق رسم در كنار حجرالاسود اعلام شد.
- ۱۳- نخستين تجربيات و يافته‌هاى مربوط به پژوهش در حوزه دانش شيمي يا همان كيميا، توسط
 کدام انديشمند مسلمان صورت گرفت؟
 (۱) احمد خوارزمى (۲) زكرياى رازى (۳) ابن هيثم بصرى (۴) جابر بن حيان
- ۱۴- افول جاىگاه خراسانيان در ديوان و دربار خلافت عباسى، از زمان کدام خليفه و به واسطه کدام
 رويداد صورت گرفت؟
 (۱) متوكل - سرکوب شيعيان (۲) مأمون - شهادت امام رضا(ع)
 (۳) هارون الرشيد - براندازى برمكيان (۴) معصم - به كارگيرى غلامان ترك
- ۱۵- به روايت ابن اسحاق، نخستين نماز جمعه را در مدينه چه كسى خواند؟
 (۱) سعد بن عباده (۲) على بن ابى طالب (۳) مصعب بن عمير (۴) اسعد بن زراره
- ۱۶- رواج اسلام در مدينه، بعد از کدام رويداد تاريخى آغاز شد؟
 (۱) پيمان نخست عقبه (۲) هجرت پيامبر(ص) به مدينه
 (۳) عقد پيمان اخوت (۴) پيروزى در نبرد بدر

- ۱۷- ادغام مراکز اداری کوفه و بصره در عراق، توسط کدام عامل اموی صورت گرفت؟
 (۱) یوسف بن عمر (۲) عبیدالله بن زیاد (۳) مغیره بن شعبه (۴) زیاد بن ابیه
- ۱۸- بنیانگذار حقیقی سلسله ممالیک بحری، کدام است؟
 (۱) سلطان آیبک (۲) سلطان سیف‌الدین تومرت
 (۳) علی بن عبدالؤمن (۴) یوسف بن تاشفین
- ۱۹- بنیانگذار جنبش موحدین در مراکش، کدام بود؟
 (۱) محمد بن عبدالرحمان (۲) عبدالله بن تومرت
 (۳) علی بن عبدالؤمن (۴) یوسف بن تاشفین
- ۲۰- استقلال سیاسی - نظامی خلافت عباسی از سلجوقیان، با تلاش‌های کدام خلیفه تحقق پیدا کرد؟
 (۱) منقنفی (۲) راشد (۳) ناصر (۴) مسترشد
- ۲۱- کدام مورخ مسلمان برای اولین بار، تاریخ را به عنوان علم اجتماعی مستقل تعریف و مطالعه «طبایع اجتماعی انسانی» را موضوع آن قرار داد؟
 (۱) ابن فندق (۲) ابن خلدون
 (۳) علی بن حسین مسعودی (۴) ابو علی مسکویه
- ۲۲- کدام فرقه مذهبی، خلیفه الحاکم بامرالله فاطمی را مظهر یا تجسم الهی می‌دانست؟
 (۱) زیدیه (۲) نزاریه (۳) دروزی‌ها (۴) مستعلویه
- ۲۳- ویژگی دوره‌العزیز خلیفه فاطمی (۳۶۵-۳۸۶)، کدام است؟
 (۱) دوره تضعیف دولت فاطمیان در مصر
 (۲) دوره تحکیم ارکان دولت فاطمیان در مصر
 (۳) دوره گسترده حملات رومی به منطقه شام و بیزانس
 (۴) دوره تحکیم سیاست خارجی و توسعه قدرت فاطمیان در رمله
- ۲۴- رابطه احمد معزالدوله، پس از ورود به بغداد با خلفای عباسی چگونه بود؟
 (۱) مستکفی را عزل کرد و شورش حامیانش را سرکوب و المطیع را به جای او نشانده.
 (۲) مکنفی را از خلافت عزل و شورش ناصرالدوله را سرکوب و المقتدر را به جای وی نشانده.
 (۳) المقتدر بالله را از خلافت عزل و شورش حمدانیان را سرکوب و المطیع را به جای او نشانده.
 (۴) المتعضد بالله را عزل و خلیفه المطیع را به جای او برگزید و دستور داد تا فضایل اهل بیت را آشکار کنند.
- ۲۵- دستگاه اداری معاویه در شام، بیشتر تحت دستگاه دیوانی کدام دولت شکل گرفت؟
 (۱) ایران (۲) غسانیان (۳) لخمیان (۴) بیزانس

پاسخنامه سوال‌های سراسری ۱۳۹۵

گزینه «۳» صحیح است.	(۱)
گزینه «۲» صحیح است.	(۲)
گزینه «۱» صحیح است.	(۳)
گزینه «۱» صحیح است.	(۴)
گزینه «۲» صحیح است.	(۵)
گزینه «۳» صحیح است.	(۶)
گزینه «۳» صحیح است.	(۷)
گزینه «۴» صحیح است.	(۸)
گزینه «۱» صحیح است.	(۹)
گزینه «۳» صحیح است.	(۱۰)
گزینه «۲» صحیح است.	(۱۱)
گزینه «۳» صحیح است.	(۱۲)
گزینه «۴» صحیح است.	(۱۳)
گزینه «۴» صحیح است.	(۱۴)
گزینه «۴» صحیح است.	(۱۵)
گزینه «۱» صحیح است.	(۱۶)
گزینه «۴» صحیح است.	(۱۷)
گزینه «۳» صحیح است.	(۱۸)
گزینه «۲» صحیح است.	(۱۹)
گزینه «۱» صحیح است.	(۲۰)
گزینه «۲» صحیح است.	(۲۱)
گزینه «۳» صحیح است.	(۲۲)
گزینه «۲» صحیح است.	(۲۳)
گزینه «۱» صحیح است.	(۲۴)
گزینه «۴» صحیح است.	(۲۵)

سوال‌های سراسری ۱۳۹۶

- ۱- آیه مبارکه «جاء الحق و زهق الباطل ان الباطل كان زهوقاً» مربوط به کدام حادثه تاریخی در زمان پیامبر اسلام (ص) است؟
 (۱) فتح مکه (۲) جنگ موته (۳) جنگ خیبر (۴) جنگ خندق
- ۲- پس از کدام وقایع، آمدن وفدهای قبایل و امرای عرب به مدینه و نزد رسول خدا (ص) فزونی گرفت؟
 (۱) فتح مکه و تسلیم قریش
 (۲) غزوه تبوک و تسلیم طائف
 (۳) فتح خیبر و تسلیم یهود حجاز
 (۴) صلح حدیبیه و نامه‌های دعوت پیامبر (ص) به سران کشورهای و قبایل
- ۳- کدام مطلب درباره منابع تاریخ اسلام، صحیح است؟
 (۱) سیره ابن اسحاق از نخستین آثار انتقادی درباره روایات و اخبار صدر اسلام است.
 (۲) مغازی واقدی با روش تاریخی و گزینش نقادانه اخبار نبردهای پیامبر (ص) تدوین شده است.
 (۳) وقعةالصفین نصر بن مزاحم تک نگاری است که مقتل ابومخنف از آن الگو گرفته است.
 (۴) مقاتل الطالبيين ابوالفرج اصفهانی اثری است مهم در شرح جنگ‌های دوره پیامبر (ص) و امام علی (ع).
- ۴- کدام مورد، به سنت «جوار» در عهد جاهلی، دلالت دارد؟
 (۱) اتحاد قبایل برای مشارکت اقتصادی (۲) وحدت رویه قبایل متحد در امور دفاعی
 (۳) توسل به فرد صاحب نفوذ برای تحصیل امنیت (۴) همگرایی بزرگان قریش با بزرگان قبایل بادیه
- ۵- معاویه در راه فتح سرزمین‌های جدید، در فتح کدام سرزمین ناکام ماند؟
 (۱) قبرس (۲) رودس (۳) سیسیل (۴) قسطنطنیه
- ۶- نشانه‌های بقای تعصبات جاهلی در میان برخی مسلمانان که به دسته‌بندی مهاجر و انصار انجامید، در کدام یک از منازعات آنان بود؟
 (۱) منازعه آبگاه مریسیع (۲) عدم همراهی عده‌ای با سپاه تبوک
 (۳) بیم ناشی از صلح با قریش در حدیبیه (۴) منازعه تقسیم غنایم حنین و بدر
- ۷- کدام مطلب به هدف (یا اهداف) اصلی قریش از انتقال پیامبر (ص) و بنی‌هاشم به شعب ابی‌طالب اشاره ندارد؟
 (۱) در انزوا قرار دادن پیامبر (ص) و بنی‌هاشم
 (۲) فشار اقتصادی و قطع مراودات خویشاوندی
 (۳) آماده کردن مقدمات اخراج پیامبر (ص) از مکه
 (۴) ایجاد شکاف در بنی‌هاشم در حمایت از پیامبر (ص)

- ۸- از کدام مورد به عنوان «فتح مبین» نام برده شده است؟
 (۱) واقعه غدیر (۲) فتح مکه (۳) غزوه خیبر (۴) صلح حدیبیه
- ۹- نخستین خلیفه فاطمی که در مصر مستقر شد، که بود؟
 (۱) معز (۲) حاکم (۳) ظاهر (۴) عزیز
- ۱۰- کارکرد دیوان زنداقله در دوره خلافت مهدی عباسی، چه بود؟
 (۱) دیوانی برای جلب و تعقیب مخالفان مسلمانان
 (۲) دیوان اختصاصی جهت مقابله با زنداقله
 (۳) دیوانی جهت تدوین کتب علیه خطوط فکری مخالفان
 (۴) دیوانی جهت مقابله با اندیشه‌های مسیحی، مانویت و زرتشتی
- ۱۱- عامل قیام یزید بن ولید بن عبدالملک اموی بر ضد ولید دوم، کدام است؟
 (۱) تفکرات خارجی‌گری (۲) تلاش برای کسب قدرت با کمک غیرامویان
 (۳) درگیری‌های قبیله‌ای قیسی و یمانی (۴) درگیری‌های اندیشه‌ای معتزلی و قدری و جبری
- ۱۲- کدام یک از فرماندهان مسلمان توانست، سیطره امویان بر ماوراءالنهر را گسترش دهد؟
 (۱) محمد بن قاسم (۲) یزید بن مهلب
 (۳) حجاج بن یوسف ثقفی (۴) قتیبه بن مسلم باهلی
- ۱۳- محرک و انگیزه خزران (خزرها) در حمله از دربند قفقاز به جهان اسلام و همچنین کشتار مسلمانان در آذربایجان و ازان در عهد هارون الرشید، چه بوده است؟
 (۱) وصلت امپراتور بیزانس با خزرها و تحریک آنها علیه مسلمانان
 (۲) تحریک و حمایت‌های مالی شارلمانی امپراتور فرانک از حمله خزران به جهان اسلام
 (۳) خبررسانی بردگان خزری در دربار هارون به شاه خزران از فرصت حمله به قفقاز
 (۴) مسدود شدن راه‌های تجاری ماورای دریای خزر به سبب فتوحات قاسم بن هارون
- ۱۴- در نامه‌نگاری رسول خدا(ص) با قدرت‌های همسایه، پاسخ و عکس‌العمل هوذّه بن علی حنفی، امیر یمامه چه بوده است؟
 (۱) هر چند اسلام نیاورد اما هدایایی از جمله دو کنیز برای پیامبر(ص) فرستاد.
 (۲) در جواب نوشت که اگر پیامبر(ص) او را شریک مملکت قرار دهد، اسلام خواهد آورد.
 (۳) اسلام آورد و پسر خود را به همراه عده‌ای برای اظهار ارادت فرستاد که در دریا غرق شدند.
 (۴) از امپراتور روم اجازه خواست که علیه مسلمانان بجنگد، اما امپراتور او را به سکوت فراخواند.
- ۱۵- کدام مطلب در باب نتیجه جنگ‌های «جنادین» و «جابه» در عهد خلیفه عمر بن خطاب، درست است؟
 (۱) فتح دمشق توسط ابو عبیده ثقفی در سال ۱۴ هـ. ق
 (۲) فتح قیساریه توسط عمرو بن عاص در سال ۱۹ هـ. ق
 (۳) تسلیم شدن بیت‌المقدس در سال ۱۵ هجری به مسلمانان
 (۴) سرکوب طایفه عمانی ازد توسط عکرمة بن ابی جهل، که از پرداخت مالیات زکات امتناع کرده بودند.

- ۱۶- اصطلاح «انصاب»، مطابق با کدام مطلب است؟
 (۱) خدمتگزاری معابدی که بت‌های قبایل در آنها قرار داشت.
 (۲) چوبک‌های تیر و پیکان‌هایی که با افکندنشان، قرعه می‌انداختند.
 (۳) بت‌هایی یا تمثالهایی که از چوب و زر و سیم در عهد جاهلیت ساخته می‌شد.
 (۴) سنگی از مکه که اعراب به وطن‌های تازه خود به همراه برده و گرد آن طواف می‌کردند.
- ۱۷- رواج بت‌پرستی در مکه، به وسیله کدام قبیله صورت گرفت؟
 (۱) بکر (۲) جرهم (۳) خزاعه (۴) عامر بن صعصعه
- ۱۸- نخستین دولت شیعه اسماعیلی توسط چه کسانی و در کجا تشکیل شد؟
 (۱) فاطمیان - مصر (۲) قرامطیان - بحرین
 (۳) اسماعیلیان - یمن (۴) فاطمیان - افریقیه
- ۱۹- از زمان حکومت کدام خلیفه عباسی، اختلاف میان علمای معتزله و سایر مذاهب به توده‌های مردم کشید شد؟
 (۱) مهدی (۲) منصور (۳) هارون (۴) مأمون
- ۲۰- کدام یک از فرقه‌ها، از شعب امامیه نیست؟
 (۱) شمطیه (۲) مفضلیه (۳) یعفرویه (۴) حسینیه
- ۲۱- همایون پادشاه هند، به دربار کدام پادشاه صفوی پناهنده شد؟
 (۱) شاه عباس (۲) شاه طهماسب (۳) شاه اسماعیل یکم (۴) شاه اسماعیل دوم
- ۲۲- قریش، برای بازگرداندن نومسلمانی که به حبشه هجرت کرده بودند چه کسانی را به نزد پادشاه حبشه فرستادند؟
 (۱) ابو جهل و نضر بن حارث
 (۲) سه تن از رؤسای بنی مخزوم
 (۳) عمرو بن عاص و عبدالله بن ابی ربیع
 (۴) سه تن از بازرگانان را که در حبشه شناخته شده بودند.
- ۲۳- دعوت عباسیان، در زمان کدام خلیفه اموی آغاز شد؟
 (۱) یزید دوم (۲) مروان دوم (۳) عمر بن عبدالعزیز (۴) هشام بن عبدالملک
- ۲۴- نخستین عزاداری آشکار و عمومی بر سر مرقد امام حسین (ع) را چه کسانی برگزار کردند؟
 (۱) توابین (۲) آل بویه (۳) فاطمیان مصر (۴) علویان طبرستان
- ۲۵- جارودیه، از شعبه‌های کدام گروه است؟
 (۱) زیدیه (۲) مرجئه (۳) کیسانیه (۴) اسماعیلیه

پاسخنامه سوال‌های سراسری ۱۳۹۶

گزینه «۱» صحیح است.	(۱)
گزینه «۲» صحیح است.	(۲)
گزینه «۲» صحیح است.	(۳)
گزینه «۳» صحیح است.	(۴)
گزینه «۴» صحیح است.	(۵)
گزینه «۱» صحیح است.	(۶)
گزینه «۳» صحیح است.	(۷)
گزینه «۴» صحیح است.	(۸)
گزینه «۱» صحیح است.	(۹)
گزینه «۲» صحیح است.	(۱۰)
گزینه «۳» صحیح است.	(۱۱)
گزینه «۴» صحیح است.	(۱۲)
گزینه «۱» صحیح است.	(۱۳)
گزینه «۲» صحیح است.	(۱۴)
گزینه «۳» صحیح است.	(۱۵)
گزینه «۴» صحیح است.	(۱۶)
گزینه «۳» صحیح است.	(۱۷)
گزینه «۲» صحیح است.	(۱۸)
گزینه «۴» صحیح است.	(۱۹)
گزینه «۴» صحیح است.	(۲۰)
گزینه «۲» صحیح است.	(۲۱)
گزینه «۳» صحیح است.	(۲۲)
گزینه «۱» صحیح است.	(۲۳)
گزینه «۱» صحیح است.	(۲۴)
گزینه «۱» صحیح است.	(۲۵)

منابع و مأخذ

- (۱) آشتیانی، عباس؛ خلاصه تاریخ ایران؛ تهران: انتشارات میلاد، (۱۳۸۳).
- (۲) آیتی، محمد ابراهیم؛ تاریخ پیامبر اسلام؛ تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۹.
- (۳) بروکلمان، کارل؛ تاریخ ملل و دول اسلامی؛ ترجمه هادی جزایری؛ تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، (۱۳۸۳)
- (۴) خضری، احمدرضا؛ تاریخ خلافت اسلامی؛ تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۸.
- (۵) زرگری نژاد، غلامحسین؛ تاریخ صدر اسلام؛ تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۸.
- (۶) زین عاملی، محمد حسین؛ شیعه در تاریخ؛ ترجمه محمدرضا عطایی؛ مشهد: موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۵.
- (۷) سجادی، صادق؛ هادی، عالم زاده؛ تاریخ نگاری در اسلام؛ تهران: انتشارات سمت، (۱۳۸۳)
- (۸) شهیدی، جعفر؛ تاریخ تحلیلی اسلام؛ تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۷.
- (۹) طقوش، محمد سهیل؛ دولت امویان؛ ترجمه حجت الله جودکی؛ قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۰.
- (۱۰) طقوش، محمدسهیل؛ دولت عباسیان؛ ترجمه حجت الله جودکی؛ قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۰.
- (۱۱) فیاض، علی اکبر؛ تاریخ اسلام؛ تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۸.
- (۱۲) ناصری طاهری، عبدالله؛ فاطمیان در مصر؛ قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۹.
- (۱۳) محمد جعفری، سید حسین؛ تشیع در مسیر تاریخ؛ ترجمه سید محمد تقی آیت اللهی؛ تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، (۱۳۸۲)
- (۱۴) ممتحن، حسین علی؛ کلیات تاریخ عمومی؛ جلد دوم؛ بخش دوم؛ تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۰.